

Pulane ya u Funza

TSHIVENDA

LUAMBO LWA HAYANI

THEMO YA 3

GIREIDI YA

3

Pulane ya u Funza

GIREIDI YA 3 | THEMO YA 3

TSHIVENDA

Copyright © 2026 National Educational
Collaboration Trust (NECT)

This work is licensed under a Creative Commons
Attribution–NonCommercial–NoDerivatives 4.0
International License (CC BY-NC-ND 4.0).

Additional permissions beyond the scope of this license
may be available. For further information, please
contact the publisher at **materials@nect.org.za**.

First edition, 2026

THEMO YA 3 PULANE YA U FUNZA

U thetshesela na u amba: Kha vha ḏivhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u ṯana thero
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u ṯana thero: Ri vhasimamabindu**
2. **Kha vha vhudzise mbudziso ṯhalutshedzi kha u ṯutula ṉdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - Ndi zwithu zwifhio zwine vhathu vha rengisa tshitshavhani tsha hanu?
 - Ndi nga mini vhathu vha tshi ḏithomela mabindu avho?
 - Arali no thoma bindu, ni nga takalela u rengisa mini?
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ṉdivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṯari 2.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele ṉtha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala:
Munwe muthihi a u ṯusi mathuthu.
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha ṯutuwedze vhagudi uri vha ṉekane mihumbulo.
 - c. Kha vha ṯalutshedzedze ṯhalutshedzo kana vha ṉee phindulo nga ṉdila i tevhelaho: A hu na ane a nga ita tshithu e ethe. Vhathu vha tea u vha na tshumisano. Vha shume sa thimu uri vha kone u swikelela zwa khwine.

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: U elekanya ha kilasi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Kha vha n̄wale thebuḽu na mibvumo i tevhelaho kha bodo u itela uri zwi vhonele zwavhugi:

a	e	o	u	i
b	m	l	ḽ	t
sh	fh	vh	tsh	ngw
d	p	ṭ	x	n

- Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phandḁa havho.**
- Kha vha rere nga ha u vhala na u n̄wala.**
- Kha vha vhudze vhagudi uri vha rembuluwe vha sedzane vha ambe na u rera nga mbudziso i tevhelaho:**
Ri fanela u kona u ita mini u itela u vhala na u n̄wala maipfhi?
- Nga murahu ha minete i si gathi, kha vha humbele vhagudi uri vha n̄ee vhupfhiwa.**
- Kha vha lingedze u vha na vhuṭanzi uri phindulo dza vhagudi dzi katela mbuno dzi tevhelaho:**
 - Ri tea u ḁivha u vhala mibvumo yotḁe yo fhambanaho kha luambo lwashu*
 - Ri fanela u ḁivha u ṭanganya mibvumo u itela u vhumba maipfhi*
 - Ri fanela u ḁivha u fhandekanya maipfhi a vha mibvumo, nahone nga murahu ra a ṭanganya kana u vanganya u itela u vhala maipfhi*
 - Ri fanela u ḁivha u n̄wala mibvumo, uri ri kone u n̄wala maipfhi*
- Musi vhagudi vha tshi khou n̄ea phindulo idzi, kha vha vhidze mugudi muthihi kana vhavhili vha ḁe phandḁa hu re na bodo u tsumbedzelo ya u shumisa mibvumo i re kha thebuḽu.**
- Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari 4.
 - U vhalela vhagudi ḽiṇwalwa nga murahu vha vhale ḽiṇwalwa na vhagudi.
 - Kha vha rere na vhagudi nga mbudziso dzi no kwama ndimana ye vha vhala.
 - Kha vha dzhieḽe nzhele vhagudi vhane vha pfha vha tshi vhilaedziswa nga u vhala, na uri mbilaelo dzavho ndi dzifhio.
 - Kha vha ite izwi nga tshifhinga tsha u Vhala ha Tshigwada hu na u Sumbiwa Nḁila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Muxali u ñwala na khonani dzawe.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha ṭalutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha ṭoda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ñivhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u ṭavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha ṭhogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 1

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri do vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Thengiso ya makumba maswamaswa.*
 - b. Kha vha ambe uri: *Makhulu wa Vhuthu vha na khuhu nnzhi dzine dza kudzela makumba manzhi! Hu na makumba manzhi vhukuma ane a a vha o dadza dzharata gothe. Linwe divha, nga murahu ha musi khonani ya Vhuthu, Dakalo, o dala, a mbo funa makumba ayo. Makhulu vho wana muhumbulo wa vhuṭali. Vho dzhia tsheo ya u fhatṭa hoko ya khuhu na u thoma bindu la muṭa. Vhuthui o pennda tshiga tshavhuḍi, khaladzi awe Rudzani o ita zwibambiri zwa mivhalavhala u itela u ita khungedzelo i kungaho ya makumba avho. Naa bindu lavho liswa line vha li takalela la makumba li do bvelela? Nahone vha nga alusa bindu lavho la vha lihulwane?.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhatṭa kha ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha nee vhagudi na u ṭalutshedzedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedzedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri do guda u: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
 - b. Kha vha ṭalutshedzedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 4.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari 6.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha ṭalutshedzedze uri maipfhi aya a ḑo ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhaipfhi a tevhelaho:
 - *tshitumba tsha khuhu: Nḑu ṭhukhu kana vhukhudo hune khuhu dza dzula ngomu.*
 - *kungedzela: U vhudza vhathu nga tshithu tshine na tama u rengisa.*
 - *fulaya: Lubambiri lu no ṛea vhathu mafhungo a no vha tsivhudza.*
 - *alusa: U ita uri tshithu tshi vhe tshihulwane na u tshi alusa.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi ḽiṇwe na ḽiṇwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṇwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi ḽi amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: U elekanya ha kilasi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha rere nga ha u vhala nga u elela.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi uri u vhala nga u elela zwi amba:**
 - a. *U kona u vhala hu si na vhukhakhi.*
 - b. *Uri ri kone u vhala nga luvhilo lwavhudi, zwa tou nga ri khou amba.*
 - c. *U kona u vhala nga thounu na vhuḍinyanyuli ho teaho (u kona u shandukisa maipfhi ashu musi ri tshi khou vhala, u engedza tḥalutshedzo).*
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha rembuluwe vha sedzane vha ambe na u rera nga mbudziso i tevhelaho:**
Ri nga ita mini u itela u khwinisa ṇḍila ine ra vhala ngayo nga u elela?
4. **Nga murahu ha minete i si gathi, kha vha humbele vhagudi uri vha nee vhupfhiwa.**
5. **Kha vha lingedze u vha na vhuṭanzi uri phindulo dza vhagudi dzi katela mbuno dzi tevhelaho:**
 - a. *Ri nga thetshelesa nga vhuronwane musi mudededzi washu vha tshi vhala, u itela u pfha u vhala hu elelaho.*
 - b. *Ri nga ita ṇḍowendowe u vhala tshiṭori tshithihi zwifhinga zwi si gathi.*
 - c. *Ri nga vhala ḍuvha liṇwe na liṇwe ngauri musi ri tshi ita ṇḍowendowe ya u vhala, ri a ḍikhwinisa.*
Ri nga vhalela vharathu na vhakomana vhashu zwiṭori nahone ra vhona arali vha tshi takalela ṇḍila ine ra vhala ngayo.
6. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari 5.
 - b. U vhalela vhagudi liṇwalwa nga murahu vha vhale liṇwalwa na vhagudi.
 - c. Kha vha rere na vhagudi nga mbudziso dzi no kwama ndimana ye vha vhala.
 - d. Tsha u fhedzisela, Kha vha vhudzise vhagudi arali vha na mbilaelo nga ha u vhala nga u elela. Arali vha hone, kha vha zwi ṇwale fhasi.
 - e. Kha vha ite izwi nga tshifhinga tsha u Vhala ha Tshigwada hu na u Sumbiwa ṇḍila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Yo fhela o no swifhala.*
 - *O swika a humbela u fareliwa.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha ṭalutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḽedere, o ñwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha ṭoda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u ṭavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha ṭhogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 31

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhalala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhothe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhalala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuḵa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda musi vha tshi vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe tḥoho ya tshiṭori: *Thengiso ya makumba maswamaswa*
 - b. Kha vha tḥalutshedzedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa tḥoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḁo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siatari lijḥwe na lijḥwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi tumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 5.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhaipfhi.

- a. Kha vha funze divhaipfhi a tevhelaho:
 - *musimamabindu: Muthu a no thoma bindu a rengisa zwithu kana a disedza vhathu tshumelo a tshi itela u wana tshelede.*
 - *bindu: Mushumo une vhathu vha ita vha tshi itela u wana tshelede nga u rengisa zwithu kana a disedza vhathu tshumelo.*
 - *u vhalela: U wana phindulo hu tshi shumiswa nomboro.*
 - *murengi: Muthu a no renga zwithu vhengeleni kana kha bindu.*
- b. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe.

2. U fhaṭa kha ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari 2.
- b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - *Vhathu vha anzela u rengisa zwithu kana vha netshedza tshumelo u itela u wana tshelede. Hezwi zwi vhidzwa upfi bindu. Maṅwe mabindu ndi mahulwane vhukuma, ngeno maṅwe a miṭa e maṭuku.*
 - *Musi vhathu vha tshi shuma vhoṭhe kha bindu, vha anzela u shuma mishumo yo fhambanaho. Muṅwe muthu a nga ṭavha zwimela, muṅwe a thusa vharengi, ngeno muṅwe a tshi nga shuma u vheya mitengo.*
 - *Mubindudzi ndi muthu ane a thoma bindu. Vhabindudzi vha anzela u humbula nga ndila dza u thusa vhathu ngeno vha tshi khou wana tshelede nga u rengisa zwithu kana u netshedza tshumelo dzine dza ṭodea kha zwitshavha zwa havho.*

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

- a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - Kha vha fhaṭe ndivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
 - Kha vha dovholele maitete aya na mbudziso dzoṭhe.

4. Mbudziso:

- a. *Ndi mishumo ifhio yo fhambanaho ine na khou vhona vhathu vha tshi khou ita kha tshifanyiso itshi?*
- b. *Ndi nga mini muṭa uyu u tshi lima na u rengisa zwimela?*

- c. *Ni vhona u nga ndi zwikili zwifhio zwine vhathu vha tea u vha nazwo kha u tshimbidza bindu?*

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: U elekanya ha kilasi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
2. **Kha vha rere nga ha u vhalela u pfhesesa.**
3. **Kha vha humbudze vhagudi uri u vhalela u pfhesesa zwi amba:**
 - a. *Ri pfhesesa tshitori.*
 - b. *Ri humbula tshitori.*
 - c. *Ri humbula nga ha tshitori ra vhudzisa na u fhindula mbudziso dzi no tshi kwama.*
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha rembuluwe vha sedzane vha ambe na u rera nga mbudziso i tevhelaho:**
Ri nga ita mini u itela u khwinisa ngila ine ra vhala ngayo?
5. **Nga murahu ha minete i si gathi, kha vha humbele vhagudi uri vha nee vhupphiwa.**
6. **Kha vha lingedze u vha na vhuṭanzi uri phindulo dza vhagudi dzi katela mbuno dzi tevhelaho:**
 - a. *Ri nga vhala tshitori lu fhiraho luthihi.*
 - b. *Ri nga lingedza u wana ṭhalutshedzo ya maipfhi ri sa a divhi, kana ra vhudzisa muṇwe muthu uri a amba mini.*
 - c. *Ri nga vhala divha liṇwe na liṇwe ngauri musiri tshi vhala zwinzhi, ri do divha zwinzhi.*
 - d. *Nga murahu ha musiri ro no vhala tshitori, ri nga lingedza u humbula kana u wana uri:*
 - *Muhumbulo muhulwane wa tshitori wo vha u ufhio*
 - *Ho itea mini zwa u thoma, zwi tevhelaho na zwa u fhedzisela*
 - *Vhabvumbedzwa ndi vhone*
 - *Zwe vha zwi takalela nga ha tshitori*
 - *Zwe na guda nga ha tshitori*
7. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. *Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 7.*
 - b. *U vhalela vhagudi liṇwalwa nga murahu vha vhale liṇwalwa na vhagudi.*
 - c. *Kha vha rere na vhagudi nga mbudziso dzi no kwama ndimana ye vha vhala.*
 - d. *Tsha u fhedzisela, kha vha vhudzise vhagudi arali vha na mbilaelo malugana na u vhalela u pfhesesa. Arali vha hone, vha ṇwale fhasi.*
 - e. *Kha vha ite izwi nga tshifhinga tsha u Vhala ha Tshigwada hu na u Sumbiwa Ngila.*

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshanda tsha uja na tsha monde.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Maboꞑelo a a pennda a vha matsw.*
 - *Palesa o e tshiꞑofu.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 31

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Thengiso ya makumba maswamaswa.*
 - d. Kha vha ambe uri: *Makhulu* wa Vhuthu vha na khuhu nnzhi dzine dza kudzela makumba manzhi! Hu na makumba manzhi vhukuma ane a a vha o ḡadza dzharata yoṭhe. Liñwe ḡuvha, nga murahu ha musiki khonani ya Vhuthu, Dakalo, o dala, a mbo funa makumba ayo. Makhulu vho wana muhumbulo wa vhuṭali. Vho dzhia tsheo ya u fhaṭa hoko ya khuhu na u thoma bindu la muṭa. Vhuthui o pennda tshiga tshavhudi, khaladzi awe Rudzani o ita zwibammbiri zwa mivhalavhala u itela u ita khungedzelo i kungaho ya makumba avho. Naa bindu lavho li swa line vha li takalela la makumba li ḡo bvelela? Nahone vha nga alusa bindu lavho la vha li hulwane?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedzedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḡivhaipfhi musiki vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhudipfhi ha vhabvumbedzwa?

U n̄wala: Kha vha ðivhadze na u ita n̄dowendowe ya TKL

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. **Kha vha ðivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ðo sedza zwa U shumisa zwiðevhe kha u sumbedza maipfhi e muñwe muthu a amba (maipfhi maambiwa).
 - b. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: O ri “Ndi khou t̄oda u thoma bindu.
 - c. Kha vha t̄alutshedzedze TKL mafhungoni: Zwiðevhe zwi shumiswa kha u sumbedza maipfhi e muñwe muthu a amba (maipfhi maambiwa).
2. **Kha vha ite n̄dowendowe ya TKL na vhagudi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Makhulu vho ri ri na maṭamaṭisi manzhi a u rengisa.
 - b. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ri vhea ngafhi zwiðevhe u sumbedza zwe muthu a amba? Ndi zwifhio zwiñwe zwiga zwa u vhalazwine ra fanela u zwi shumisa?
 - c. Kha vha ite tsukanyamihumbulo na vhagudi: Makhulu vho amba haya maipfhi: ri na maṭamaṭisi manzhi a u rengisa. Ngauri aya maipfhi ndi a makhulu vhone vhañe, ri a dzhenisa ngomu kha zwiðevhe. Zwiðevhe zwi fana na zwiga zwa tshipentshela zwa muambo zwi no sumbedza zwe muñwe a amba. Ri nga tevhedza maga a tevhelaho: Makhulu vho ri zwi ri vhudza uri ndi nnyi ane a khou amba. Ri fanela u n̄wala khoma phanda ha maipfhi o ambiwaho. Zwiðevhe zwi mona na maipfhi o teaho e Makhulu vha amba. Ri fanela u n̄wala nga maḽedere mahulwane ipfi la u thoma nga ngomu ha zwiðevhe. Ri fanela u n̄wala tshiga tsha u fhedza fhungo ri sa athu vala nga zwiðevhe, ngauri ndi tshipiḽa tsha zwe Makhulu vha amba. Ri n̄wala: Makhulu vho ri, “Ri na maṭamaṭisi manzhi ane ra nga a rengisa.
3. **Kha vha n̄ee vhagudi tshifhinga tsha u ita n̄dowendowe ya TKL nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo:
 - O ri ndo ðelwa nga muhumbulo wavhuḽi.
 - Mma vho ri kha ri ye mavhengeleni.
 - Kha ri rengise mañwe a makumba ashu ane ra sa a shumise.
 - b. Kha vha t̄alutshedzedze vhagudi uri: Vheani zwiðevhe fhethu ho teaho. Ni elelwe u dzhenisa khoma, ḽedere ḽihulwane / danzi, na tshitopo kha mafhungo añu.
 - c. Kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u khunyeledza mushumo.
4. **Kha vha t̄ole u pfhesesa ha vhagudi.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhe fhethu huthihi.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - c. Kha vha sumbedze: Zwiðevhe zwi shumiswa kha u sumbedza maipfhi e muñwe muthu a amba (maipfhi maambiwa).

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 7.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: U elekanya ha kilasi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
2. **Kha vha rere nga ha mofolodzhi.**
3. **Vha humbudze vhagudi uri:**
 - a. *Mofimi ndi tshipiḁa tshiṱukusa tsha ipfhi tshine tsha vha na ṱhalutshedzo.*
 - b. *Ipfhi ḽi nga vhumbwa nga mofimi muthihi, tsumbo: fa*
 - c. *Ipfhi ḽi nga vhumbwa nga mofimi i re na tshivhalo, tsumbo: Mu-sidz-ana*
4. **Kha vha vhudzise vhagudi arali vha tshi nga humbula tsumbo dziṅwe na dziṅwe dza mimofimi Vha thetshesele phindulo dzavho.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri themo iyi, ri ḁo sedza nga maanda kha zwa mimofimi sa ṅila ya u ri thusa u vhalela u pfhesesa.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha rembuluwe vha sedzane vha ambe na u rera nga mbudziso i tevhelaho:**
Zwi ri thusa hani u kona u vhala na u pfhesesa mimofimi yo fhambanaho?
7. **Nga murahu ha minete i si gathi, kha vha humbele vhagudi uri vha ṅee vhupfhiwa.**
8. **Kha vha ṱanganedze na u rera nga phindulo dzoṱhe, vha engedze mbuno dzi tevhelaho arali zwi tshi konadzea:**
 - a. *Arali ri tshi kona u vhala mimofimi zwi nga ri thusa u vhala maipfhi manzhi, ngauri ri nga kona u vhala tshipiḁa tshenetsho tsha ipfhi nga hu leluwaho.*
 - b. *Arali ri tshi ḁivha u vhala mimofimi zwi nga ri thusa u vhala maipfhi malapfhu, ngauri ri a kona u vhala tshipiḁa tshenetsho tsha ipfhi nga hu leluwaho.*
 - c. *Arali ri tshi ḁivha ṱhalutshedzo ya mimofimi zwi nga ri thusa u wana ṱhalutshedzo ya ipfhi ḽine ra sa ḽi ḁivhe.*
9. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. *Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 8.*
 - b. *U vhalela vhagudi ḽiṅwalwa nga murahu vha vhale ḽiṅwalwa na vhagudi.*
 - c. *Kha vha rere na vhagudi nga mbudziso dzi no kwama ndimana ye vha vhala.*

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u isela minwe yashu ntha na fhasi.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u nwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Palesa o kovha dizaini yawe.*
 - *O nduka mavhudzi a nana.*
 - a. Musi vha tshi khou nwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha nwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o nwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u nwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani'.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u nwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze manwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha nwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 31

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Thengiso ya makumba maswamaswa*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro amba nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbedzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modela tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ñwala: Mugudisi vha modela u pulana kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala

1. **Kha vha ñivhadze thoho ya manwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha tshifhinga itshi ri ñwala: Tshiṭori tsha muanewa we a thoma bindu.
2. **Kha vha talutshedzedze phindulo yavho ya mushumo wa u ñwala nga u tou amba, vha sa athu ñwala. Vha shumise fureme / muhanga wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ndi khou ya u ñwala tshiṭori tsha muanewa we a thoma bindu la ____.
3. **Kha vha modela u pulana ha mushumo wa u ñwala kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Muanewa na bindu lawe.
 - b. Kha vha shumise mapa wa muhumbulo u pulana tshiṭori tshavho:
 - Muanewa wanu ndi nnyi? (Dzina na minwaha)
 - Muanewa wanu u khou toḡa u thoma bindu la lushaka lufhio?
 - Muanewa wanu u amba na nnyi nga ha muhumbulo wawe?
 - U humbula zwifhio nahone u tshea u ita mini nga murahu ha u amba uhu?
 - Bindu lawe u li thoma ngafhi nahone hani?
 - Hu itea mini nga ñuvha la u thoma la bindu ili?
 - Khasitama ya u tou thoma i ri mini?
 - Ndi thaidzo ifhio ine ya mbo bvelela khathihi fhedzi afha binduni?
 - Muanewa uyu u tandulula hani thaidzo iyi?
 - Tshiṭori tshi fhela nga ndila ifhio? Muanewa u dipfha hani?
4. **Kha vha ite uri vhagudi vha humbule.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: matshelo, ni ḡo pulana manwalwa a vhoiwe. Ni ḡe na mihumbulo ya vhoiwe matshelo.

Fureme ya u ñwala:

Liñwe ñuvha, ____ a humbula u thoma bindu.

O vha a tshi khou toḡa u...

A vhudza... muhumbulo wawe.

A tshea la u...

A thoma bindu lawe...

Zwi tshi thoma, zwithu zwo...

Ha mbo swika khasitama ya ri, "..."

Khathihi fhedzi ha vuwa thaidzo malugana na...

Muṇe wa bindu a tea u...

Mafheleloni...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 8.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Muhanga wa therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedzedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: Dikithesheni

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu tōdei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale tḥoho ya 'Dikithesheni' vha tevhedze nga u ṅwala nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: ntwedzela, ntakula, mutwedza, zwililo, nzwinzwimala
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Kamara ya Ntambundzeni yo bva mutwe.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha tḥogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhutanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 10.
 - b. Kha vha vhalele nṯha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 31

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Thengiso ya makumba maswamaswa*
 - b. Kha vha ṭalutshedzedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Nāmusi ri ḑo ola na u lebuḽa tshipiḑa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga nḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha ri: Tshipiḑa tshine nda tshi funesa kha tshiṭori ndi musi...
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḑa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - d. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa konḑi kha bodo. Musi vha tshi khou ola, kha vha ṭalutshedzedze zwine vha khou ola.
 - e. Kha vha engedze lebuḽu dza 1–2.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: Nēani muhumbulo waṇu, ni songo kopolola tsumbo yanga.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha haseledze nga phindulo dzavho na phathinara dzavho.
 - d. Nga murahuh, kha vha laedze vhagudi u ola tshipiḑa itshi tsha tshiṭori kha bugu dzavho dza u nḑowedzo.
 - e. Kha vha thuse vhagudi u engedza lebuḽu dza 1–2 kha zwifanyiso zwavho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha nēe vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḽasi.

U ṅwala: Pulane ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha ṭhoho ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha tshifhinga itshi ri ḡo ṅwala: Tshiṭori tsha muanewa we a thoma bindu.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha phindulo dzavho nga ha ṭhoho ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, zwino humbulani uri ni ḡo fhindulisa hani ṭhoho ya maṅwalwa.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u kovhelana muhumbulo wavho na phathinara.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho na kilasi.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u pulana maṅwalwa avho kha bugu dzavho dza ndowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani mapa wa muhumbulo u itela u rekhoda mihumbulo yaṅu na u dzudzanyela mushumo wa u ṅwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u pulana.**
 - a. Kha vha ri: Mmbudzeni nga ha mihumbulo yaṅu.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u khunyeledza mushumo wavho wa mapa wa muhumbulo.

Fureme ya u ṅwala:

Liṅwe ḡuvha, ____ a humbula u thoma bindu.

O vha a tshi khou ṭoda u...

A vhudza... muhumbulo wawe.

A tshea ḡa u...

A thoma bindu ḡawe...

Zwi tshi thoma, zwithu zwo...

Ha mbo swika khasitama ya ri, "..."

Khathihi fhedzi ha vuwa thaidzo malugana na...

Muṅe wa bindu a tea u...

Mafheleloni...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 10.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Nyito ya u nekedza u Amba / Ora^{la}

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu togei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudi ngavho vha tshi ita nyito ya u nekedza nga u amba / ha ora^{la}.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Sumbedzani ni ambe**
 - a. Kha vha imisele n^{tha} tshithu kana tshifanyiso tshe vha da natsho u itela u ri sumbedza.
 - b. Kha vha ri vhudze nga ha tshithu tshenetsho kana tshifanyiso. Kha vha ambe uri:
 - N^{am}usi ndi do ni vhudza nga ha...
 - Ndi... (muelo, muvhala, tshileme, vhuvha, na zwiⁿwevho.)
 - I shumiswa u...
 - Ndi a tshi takalela ngauri...
 - c. Nga murahu, kha vha vhudzise kⁱlasi: Naa hu na mbudziso?
 - d. Arali hu na ane a vha na mbudziso, kha vha lingedze nga nungo dzo^{the} u i fhindula.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u nekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou an^{da}adza vha humbule u:
 - U fara tshithu kana tshifanyiso tshavho uri muⁿwe na muⁿwe a tshi vhone
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo tea^{ho}
 - Kha vha ambe tshithu luthi^{hi} – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele n^{tha}, nga ipfhi li pfhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangi^waho nga muthi^{hi} nga muthi^{hi} uri vha ite nyito dzavho dza u nekedza u amba / ora^{la}.**
 - a. Kha vha fha^{te} fulufhelo la mugudi muⁿwe na muⁿwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u nekedza u amba / ora^{la} na nga u nea vhupfhiwa havhu^{di} ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha nee kⁱlasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhu^{di} ha mvelelo dzavho u itela u khwiⁿisa u nekedza u amba / ora^{la}. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaⁿwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe n^{tha} uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: NDI A ITA: U divhadza, u talutshedzedza na u modela

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mofimi wa vhege kha vhagudi: Mu-**
2. **Kha vha talutshedzedze vhagudi hezwi nga ndila i tevhelaho:**
 - Mofimi uyu u sumbedza uri hu na muthu ndi muthihi.
 - Ndi thangi ya kilasi ya 1.
 - Thangi ndi ine ya thoma dzina.
 - Thangi i tevhelwa nga mudzi ha kona u da mutshila.
3. **Kha vha nwale tsumbo ya 1 kha bodo**
 - Musidzana
4. **Kha vha sumbe vha kone u talutshedzedza hune mimofimi ya do engedzwa kana u shandukiswa hone.**
5. **Kha vha nwale tsumbo ya 1 hafhu hu na tshanduko**
 - Mu- (thangi)
6. **Kha vha dovholole tsumbo ya 2 nga ndila i tevhelaho:**
 - -sidz- (mudzi)
 - -ana (mutshila)
7. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 12.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modela mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modela ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra li onyolosa.
 - b. Kha vha tlogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Kelvin Doe o bebwa Freetown, ngei Sierra Leone.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toga thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha tlogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 15

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri do vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Kelvin Doe: DJ Focus*
 - b. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori* itshi ndi tsha ngoho tsha muthu wa vhubindudzi ane a pfhi Kelvin Doe. Ri ṭangana na Kelvin musi e na miñwaha ya fumi, a tshi dzula shangoni la hawe la Sierra Leoné. Kelvin u dzhia tsheo ya u tandulula thaidzo khulwanesa ya vhupo ha hawe: vhusiku ha swiswi vhu si na muḍagasi. U ṭoda kha mabini a mathukhwi u itela u wana tsimbi dza kale, zwishumiswa zwa elekiṭhironiki zwo tshinyalaho, na zwishumiswa zwo laṭiwaho. Nga u shuma nga maandla na vhulivhisi, Kelvin o digudisa vhuinzhiniere nahone a fhaṭa beṭiri i sa tendisei nga thukhwi. Zwi tevhelaho, o vha na muloro muhulwane vhukuma nahone a sika tshiṭitshi tshawe tsha radio tsha vhupo ha hawe, a vha ene DJ makone. Kha ri vhale u itela u wana uri miloro ya Kelvin i mu isa ngafhi.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha nee vhagudi na u ṭalutshedzedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedzedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri do guda u: U ita tsedzuluso.
 - b. Kha vha ṭalutshedzedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 12.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari 14.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha ṭalutshedzedze uri maipfhi aya a ḑo ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhaipfhi a tevhelaho:
 - *wa maano: U kona u ḑa na mihumbulo miswa i re na vhuṭali ine ya tandulula thaidzo.*
 - *vhuinzhiniara: U sika (dizaina) na u fhaṭa zwithu hu u itela u tandulula thaidzo.*
 - *ṭhirantsimitha: Tshishumiswa tshi no rumela ngafhadzo (signaḷa/ siginaḷa) dza radio u itela uri vhathu vha kone u thetshelesa tshiṭṭshi tsha radio.*
 - *u sa fhela mbilu/ u sa nyetḥa: U isa phanda na u shumesa naho zwi tshi konḑa tshiṅwe tshifhinga.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi ḷiṅwe na ḷiṅwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi ḷi amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: RI A ITA: ndowendowe rothe

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi mimofimi ya vhege: Mu-**
2. **Kha vha n̄wale tsumbo ya 1 kha bodo:**
 - Mutukana
3. **Kha vha vhidze mugudi uri a sumbedze na u t̄alutshedzedza hune mimofimi ya d̄o engedzwa kana u shandukiswa hone.**
4. **Kha vha vhidze mugudi wa vhuvhili uri a n̄walulule tsumbo nthihi i na tshanduko:**
 - Mu- (thangi)
5. **Kha vha vhidze mugudi wa vhuraru u khwat̄hisedza arali tshanduko yo tea.**
6. **Arali zwi songo ralo, mugudi u fanela u d̄a kha bodo a khakhulula.**
7. **Kha vha dovholole tsumbo ya 2 nga n̄dila i tevhelaho:**
 - -tuk- (mudzi)
 - -ana (mutshila)
8. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siat̄ari 13.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṇwe na muṇwe.
 - c. Kha vha modeḽe n̄dila ya u shuma mishumo yoṭhe yo n̄waliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha d̄o ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṇwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa N̄dila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe kana u sumbedzela ndila ya u ṅwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Musi Kelvin re na miṱwaha ya. o vha a tshi ṱoṱa u lugisa ṭhaidzo ya muṱagasi.*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭalutshedze mathomele, ndila ya kuṅwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muṅwe na muṅwe: u vhumba hani maḽedere, o ṅwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha ṭoda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḁivhe luvhilo lwa u ṅwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ṅwala nga u ṭavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze maṅwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ṅwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha ṭhogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 17

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda musi vha tshi vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Kelvin Doe: DJ Focus*
 - b. Kha vha ṭalutshedzedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi do vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari liñwe na liñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 13.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelisa na u amba: U anetshela zwiṭori nga nḡila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga nḡila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari la 20.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṅwe na muṅwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṅwe na muṅwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - “Ndi na muhumbulo!” ____ ho amba...
 - Vha muṭa wa ha ____ vho vha vhe na miroho minzhi, vho vha vha sa ḡivhi uri vha ite mini ngayo...
 - Ndi na nḡivhadzo ine nda tama u i ḡivhadza, hu amba Mmawe...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa ‘thanda ya u amba kana tombo’ kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelise.
6. **Kha vha pendele ngudo nga nḡila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?
 - b. Kha vha ṅee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho.

- c. Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbudzwa ndi vhonnyi. Tshifhingani tshi ḡaho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo aṅu.

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: ITANI: ndowendowe na phathinara, nga murahu ni kone u ita ni noṭhe

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi nga mofimi wa vhege iyi: Mu-**
3. **Kha vha ṅwale tsumbo ya 1 kha bodo:**
 - Mudabe
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha kopolole tsumbo ya u thoma kha bugu dzavho.**
5. **Zwi tevhelaho, kha vha laedze vhagudi uri vha shume na khonani u ita zwi tevhelaho:**
 - a. Kha vha sumbe na u ṭalutshedza hune mofimi wa ḡo ṭumiwa hone kana wa shandulwa.
 - b. Kha vha ṅwale hafhu tsumbo ya u thoma i na tshanduko.
6. **Kha vha ri vhagudi vha vha thetshelese.**
7. **Refer to example 1 on the board, and do the following:**
 - Kha vha sumbe na u ṭalutshedza hune mofimi wa ḡo ṭumiwa hone kana wa shandulwa.
 - a. Kha vha ṅwale tsumbo ya 1 hafhu hu na tshanduko:
 - Mu- (thangi)
8. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha sedze mushumo wavho vha u khakhulule arali zwi tshi toḡea.**
9. **Kha vha dovholole nga tsumbo ya vhuvhili 2, fhedzi nga hetshi tshifhinga, vhagudi vha fanela u shuma nga muthihi nga muthihi:**
 - -dab-(mudzi)
 - -e (mutshila)
10. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 15.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḷe ṅḡila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḡo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḡila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Kelvin o dzhia tsho ya uri u khou o a u thoma tshi itshi tsha radio.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhezhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vkhakhi vhungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 17

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshitori: *Kelvin Doe: DJ Focus*
 - d. Kha vha ambe uri: *Tshitori itshi ndi tsha ngoho tsha muthu wa vhubindudzi ane a pfhi Kelvin Doe. Ri tangana na Kelvin musi e na miñwaha ya fumi, a tshi dzula shangoni la hawe la Sierra Leoné. Kelvin u dzhia tsheo ya u tandulula thaidzo khulwanesa ya vhupo ha hawe: vhusiku ha swiswi vhu si na mudagasi. U toda kha mabini a mathukhwi u itela u wana tsimbi dza kale, zwishumiswa zwa elekitironiki zwo tshinyalaho, na zwishumiswa zwo latiwaho. Nga u shuma nga maanda na vholivhisi, Kelvin o digudisa vhuinzhiniere nahone a fhat'a betiri i sa tendisei nga thukhwi. Zwi tevhelaho, o vha na muloro muhulwane vhukuma nahone a sika tshiti tshi tshawe tsha radio tsha vhupo ha hawe, a vha ene DJ makone. Kha ri vhale u itela u wana uri miloro ya Kelvin i mu isa ngafhi.*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshitori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele ntha siatari linwe na linwe la tshitori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha talutshedzedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhaipfhi musi vha tshi tangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshitori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoth'e. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwitirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ita tsedzuluso.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Kanzhi ri guda zwinwe zwithu kha tshitori. Nga zwinwe zwifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu tsho luga naa kana tsho khakhea. Nga tshinwe tshifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu ndi tshavhudi kana a si tshavhudi. Ndi zwifhio zwe na zwi guda kha tshitori itshi?

U ñwala: Mugudisi vha modela u ita mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñvhadza ðhoho ya mañwalwa na ðhodea.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha tshifhinga itshi ri ðo ñwala: Tshiðori tsha muanewa we a thoma bindu.
 - b. Kha vha ðalutshedzedze ðhodea dza mushumo:
 - Lushaka: Tshiðorikhumbulelwa tsha/ tshiðori tshi si tsha ngoho
 - Mafhungo / pharagirafu: Ñwalani tshiðori tshi re na mafhungo a hovhelelaho fumi.
 - TKL: Zwiðevhe zwi shumiswa kha u sumbedza maipfhi e muñwe muthu a amba (maipfhi maambiwa).
2. **Kha vha modela mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi mihumbulo yavho u bva kha mapa wa muhumbulo wavho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ñdila ya u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala vha tshi shumisa pulane yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u ñwala kha bugu dzavho ñdowedzo.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani pulane yañu u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.
4. **Kha vha tshimbile na kiñasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u thoma u ñwala.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: kha ri sedze mapa wa muhumbulo wañu ri dovhe ri u shumise u thoma u ñwala.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.

Fureme ya u ñwala:

Liñwe ðuvha, ____ a humbula u thoma bindu.

O vha a tshi khou ðoda u...

A vhudza... muhumbulo wawe.

A tshea ða u...

A thoma bindu ðawe...

Zwi tshi thoma, zwithu zwo...

Ha mbo swika khasiñama ya ri, "..."

Khathihi fhedzi ha vuwa thaidzo malugana na...

Muñe wa bindu a tea u...

Mafheleloni...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 15.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: Mutambo wa muhumbulo wa Mofimi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Mathomoni a themo, kha vha gudise vhagudi mutambo uyu. Vha vha talutshedzedze uri ni do u tamba Lavhuna liñwe na liñwe.

Ndaela:

1. Kha vha dzudze vhagudi kha zwigwada zwa vhagudi vha 4-6.
2. Kha vha nange 'mulanguli wa mutambo' kha tshigwada tshiñwe na tshiñwe – muthu ane a langa mutambo.
3. Kha vha bule mofimi we wa funzwa, tsumbo.: Mu- (thangi)
4. Mulangamutambo u a thoma a amba uri: Maipfhi a no shumisa Mu- (thangi) ndi: Musadzi
5. Mutambo u ya phanda ri tshi tou mona sa watshi.
6. Mugudi a no tevhela u amba a ri: Maipfhi ane a shumisa Mu- (thangi) ndi: Musadzi na mulisa
7. Mugudi wa vhuraru ari: Maipfhi ane a shumisa Mu- (thangi) ndi: Musadzi, mulisa na mushumi
8. Mutambo u a ya phanda vhagudi vha tshi sielisana, u swika hu si tshee na maipfhi ane a nga ambiwa nga vhagudi.
9. Vhagudi vha tea u ita mutevhe wa maipfhi a tshi tevhekana nga ngona, kana vho no bva lwavho kha mutambo.
10. Mugudi wa u fhedza ndi ene ndi ene we a kunda kha raundu iyi.
11. Uyu mugudi ndi ene ane a do thoma kha raundu i no tevhela.
12. Musi tshigwada tsho no khunyeledza raundu, vha tea u dzula fhasi vho fhumula vho vhea zwanda kha thoho vho lindela mofimi u no do tevhela.
13. **Musi zwigwada zwo no luga, kha vha vha nee mofimi u no tevhela, sa tsumbo: Mu- (thangi)**
14. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 16.
 - b. Kha vha vhalele ntha liñwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale mañwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modele kana u sumbedza ndila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo riwaliwaho kha bodo.

- e. Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u khwathisa zwanda nga u vhumba feisi lutanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modele kana u sumbedzela ndila ya u nwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Kelvin o tsa ene mu e dzina ine a o i shumisa kha radio Df Focus.*
 - a. Musi vha tshi khou nwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha nwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o nwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u nwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u nwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze manwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha nwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 17

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḽifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Kelvin Doe: DJ Focus*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ita tsedzuluso.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro amba nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Kanzhi ri guda zwiṅwe zwithu kha tshiṭori. Nga zwiṅwe zwifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu tsho luga naa kana tsho khakhea. Nga tshiṅwe tshifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu ndi tshavhuḽi kana a si tshavhuḽi. Ndi zwifhio zwa na zwi guda kha tshiṭori itshi?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṱha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḽa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṱhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mvetamveto ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u n̄wala na t̄hox̄ea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: n̄amusi ri d̄o khunyeledza u n̄wala: Tshiṭori tsha muanewa we a thoma bindu.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha bvele phan̄a na u n̄wala kha bugu dzavho dza nd̄owedzo.**
3. **U fhambanya.**
 - a. Kha vha tshimbile na k̄lasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kondelwa u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha t̄ut̄uwedza: Engedzani l̄iṅwe fhungo kha zwe na n̄wala.
4. **Kha vha n̄ee vhagudi tshuṅwahaya sa zwine zwa t̄odeisa zwone.**
 - a. Kha vha t̄alutshedzedze vhagudi uri vha tea u fhedza mvetamveto yavho ya tshuṅwahaya arali vha sa athu fhedza.

Fureme ya u n̄wala:

L̄iṅwe d̄uvha, ____ a humbula u thoma bindu.

O vha a tshi khou t̄ox̄a u...

A vhudza... muhumbulo wawe.

A tshea l̄a u...

A thoma bindu l̄awe...

Zwi tshi thoma, zwithu zwo...

Ha mbo swika khasiṭama ya ri, "..."

Khathihi fhedzi ha vuwa thaidzo malugana na...

Muṅe wa bindu a tea u...

Mafheleloni...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 16.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Muhanga wa therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

Ndo takalela
mubvu-
mbedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedzedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḏo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḑo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḽa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: Dikithesheni

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu tōdei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi vhe na bugu dzavho da ndowendowe, pene na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale tḥoho ya 'Dikithesheni' vha tevhedze nga u ṅwala nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: Munna, Mulimi, Muthu, Muzwimi, Mutendi
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Munna uyu ndi muzwimi.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha tḥogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphandḽa.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhutanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 18.
 - b. Kha vha vhalele nṯha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhalu (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhalu

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 17

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhalu.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Kelvin Doe: DJ Focus*
 - b. Kha vha ṭalutshedzedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri khou ya u ita nyito ya u pfhesesa zwo ñwaliwaho kha tshiṭori.
2. **Kha vha modeje mushumo nga ñila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ñwale mbudziso kha bodo.
 - b. Kha vha vhalele mbudziso inwe na inwe nṭha.
 - c. Kha vha ṭalutshedzedze uri mbudziso i khou ṭoda phindulode.
 - d. Sa tsumbo: Anna o vha o ambara mini? Phindulo i tea u ri vhudza nga ha zwiambaro zwa Anna.
 - e. Sa tsumbo: Ni vhona u nga Anna o vha o tea u ita mini? Phindulo a i ho kha mañwalwa. – vhagudi vha tea u ñea mihumbulo yavho.
 - f. Kha vha sumbedze vhagudi uri fhasi ha mbudziso inwe na inwe hu na zwirangi zwa fhungo. Kha vha ṭalutshedzedze uri vha tea u shumisa hezwi u vha thusa u ñwala phindulo yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule bugu dzavho dza ñdowedzo vha ñwale ḍuvha na ṭhoho: Kupfhesesele.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shumise 'zwirangi zwa mafhungo' fhasi ha mbudziso inwe na inwe na u ñwala phindulo ya mbudziso inwe na inwe kha bugu dzavho.
 - c. Kha vha laedze vhagudi uri vha shumise ñdivho yavho ya foniki u ñwala maipfhi vha sa a ḍivhi. Vha tea u amba nga u ongolowa vha ñwale fhasi mibvumo ine vha i pfha.

U pfhesesa zwo ñwalwaho

1. **Kelvin Doe o bebelwa ngafhi?**
Kelvin Doe o bebelwa nga...
2. **Musi a tshe mutukana, vhahura vha Kelvin vho vha vhe na thaidzo ifhio?**
Thaidzo ye vhahura vha Kelvin vha vha vhe nayo yo vha i...
3. **Ndi zwifhio zwithu zwiṇa zwe Kelvin a shumisa u bveledza beṭiri yawe?**
Zwithu zwiṇa zwe Kelvin a shumisa ndi: ____, ____, ____, na ____.
4. **Tshigwada tsha gammaba ya vhubveledzi tsho vha tshi tshi khou ṭoda u thusa vhaswa uri vha ite mini?**
Tshigwada tsha gammaba tsho vha tshi tshi ṭoda u thusa vhaswa uri vha...
5. **Kelvin o dzhena yunivesithi ya ngafhi?**
Kelvin o dzhena... kha...

U ṅwala: Mugudisi vha modeḷa u dzudzanya na u dzudzanya ha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 2, siatari
ḷa 51

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na ṭhodea dza hone:** Tshiṭori tsha muanewa we a thoma bindu.
2. **Kha vha ḡivhadze mutevhe wa u ṭola wa u dzudzanya**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: ṇamusi ri ḡo dzudzanya maṅwalwa ashu ri tshi shumisa mutevhe wa u dzudzanya:
 - Mafhungo / pharagirafu: Ṇwalani tshiṭori tshi re na mafhungo a hovhelelaho fumi.
 - TKL: Zwiḡevhe zwi shumiswa kha u sumbedza maipfhi e muṅwe muthu a amba (maipfhi maambiwa).
3. **Kha vha modeḷe u dzudzanya.**
 - a. Kha vha ṅwale fhungo kha bodo ḷine ḷa vha na vhukhakhi.
4. **Kha vha sumbedze vhagudi ṇḡila ya u dzudzanya vhukhakhi uho.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou tambula u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.
6. **Kha vha ṇee vhagudi mushumo u no bva kha Bugu ya Mushumo ya DBE.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi fhedza u dzudzanya, vha ṭalutshedzedze uri vha tea u shuma kha bugu yavho ya mushumo ya DBE.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u ita mushumo wa:
 - Bugu ya Mushumo ya DBE siatari ḷa: 51
 - Kha vha khunyeledze nyito ya 'Kha ri Ṇwale i re nga fhasi kha siatari. Ḍiiteleni khungedzelo yaṇu inwi muṅe. Olani tshifanyiso ni ṅwale maipfhi a si gathi a no ḡo ita uri vhathu vha tame u renga zwine na khou rengisa.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 18.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha ḁivhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u ṭana thero
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u ṭana thero: Ri ḁisa tshanduko**
2. **Kha vha vhudzise mbudziso ṭhalutshedzi kha u ṭutula ṇḁivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - Ndi ṇḁila dzifhio dzine na nga thusa u khwiṇisa haya kana tshikolo tsha hanu u vha fhethu ha khwine?
 - Hu itea mini musi vhathu vha tshi lakaṭedza zwithu kana vha tshi tambisa maḁi?
 - Ndi nga mini zwi zwa ndeme u londota zwimela, zwipuka, na mupo?
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engagedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engagedza ṇḁivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 20.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele ṇṭha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala: "Arali ri si na vhuthihi, u shumisana na u tikedzana, maitele ashu a u fhaṭa shango a nga si kone u bvelela." Cyril Matamela Ramaphosa.
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha ṭutuwedze vhagudi uri vha ṇekane mihumbulo.
 - c. Kha vha ṭalutshedzedze ṭhalutshedzo kana vha ṇee phindulo nga ṇḁila i tevhelaho: Hezwi zwi amba uri arali vhathu vha sa vha na vhuthihi, vha sa shumisane na u tikedzana, a vha nga koni u bveledza kana u fhaṭa shango lavho zwavhuḁi.

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: NDI A ITA: U divhadza, u talutshedzedza na u modela

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mofimi ya vhege kha vhagudi: Vha-**
2. **Kha vha talutshedze vhagudi hezwi nga ndila i tevhelaho:**
 - Mofimi uyu u sumbedza uri hu na vhathu vha fhiraho muthihi.
 - Ndi thangi ya kilasi ya 2.
 - Thangi ndi ine ya thoma dzina.
 - Thangi i tevhelwa nga mudzi ha kona u da mutshila.
3. **Kha vha nwale tsumbo ya 1 kha bodo:**
 - Vhasidzana
4. **Kha vha sumbe na u talutshedza hune mofimi wa do tumiwa hone kana wa shandulwa.**
5. **Kha vha nwale tsumbo ya 1 hafhu hu na tshanduko:**
 - Vha- (thangi)
6. **Kha vha dovholole tsumbo ya 2 nga ndila i tevhelaho:**
 - -sidz- (mudzi)
 - -ana (mutshila)
7. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 22.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modela mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modela ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshanda tsha uja na tsha monde.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u nwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Mveledzo o pfha o dinalea nga murahu ha u vhona vha we vhana vha tshi kolela Ovhapfhani tshikoloni.*
 - a. Musi vha tshi khou nwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha nwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o nwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u nwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u nwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze manwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha nwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 31

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Mveledzo u bva mulomo.*
 - b. Kha vha ambe uri: *Zandile* o pfha o dinalea musi a tshi vhona vhañwe vhana vha tshi khou kolela khonani yawe Lungi nga zwienda zwawe zwo kheruwaho. O humbula musi zwienda zwawe zwi tshi tshinyala mahola, nahone zwo vha zwi sa tsha dzhena zwavhuḑi. Zweli o vha a tshi khou ṭoda u thusa, fhedzi a pfha o tshuwa vhukuma. Hu nga itea mini arali vhadzia u tambudza vha thoma u shengedza ene zwino? Zweli o amba na mme awe nga zwine a nga ita. Nga ḑuvha li tevhelaho, musi tsimbi ya tshikolo i tshi lila ya u awela, vhana vha dovha vha kuvhangana u mona na Lungi. Zweli o femela nṭha a mbo ḑi ya phanda havho a tshi khou itela u imelela khonani yawe Lungi. Kha ri vhale u itela u wana arali vhadzia u tambudza vha tshi ḑo imedzana na Zweli na u vhona uri hu ḑo itea mini nga murahu.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha nḑivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha nee vhagudi na u ṭalutshedzedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedzedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U vhudzisa mbudziso / u divhudzisa.
 - b. Kha vha ṭalutshedzedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 22.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 24.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha ṭalutshedzedze uri maipfhi aya a ḑo ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhaipfhi a tevhelaho:
 - *kolela: O amba zwithu zwi no vhaisa muṅwe a tshi mu vhaisa kana u mu shonisa.*
 - *shengedza: U fara muṅwe muthu nga ndila ya u mu kolela kana i no mu vhaisa lunzhilunzhi.*
 - *u totomowa: U bvelela nṅa u tshi bva dindini.*
 - *u lamulela: U thusa kana u imelela muthu we a vha a tshi khou vhaisiwa.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi ḽi amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: RI A ITA: ri ita ndowendowe rothe

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga mofimi wa vhege iyi: Vha-**
2. **Kha vha h̄wale tsumbo ya 1 kha bodo:**
 - Vhatukana
3. **Kha vha vhidze mugudi a sumbe na u t̄alutshedza hune mofimi wa d̄o t̄umiwa hone kana u shandulwa.**
4. **Kha vha vhidze mugudi wa vhuvhili a h̄wale tsumbo ya 1 hafhu i na tshanduko:**
 - Vha- (thangi)
5. **Kha vha vhidze mugudi wa vhuraru a khwat̄hisedze uri tshanduko ndi yone.**
6. **Arali tshanduko i si yone, mugudi u tea u d̄a phand̄a kha bodo a ita ndulamiso.**
7. **Kha vha dovholole tsumbo ya 2 nga nd̄ila i tevhelaho:**
 - -tuk- (mudzi)
 - -ana (mutshila)
8. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siat̄ari 23.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muḥwe na muḥwe.
 - c. Kha vha modeḽe nd̄ila ya u shuma mishumo yoṯhe yo h̄waliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhidze vhagudi uri vha d̄o ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaḥwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nd̄ila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u isela minwe yashu ntha na fhasi.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Nga ñwala ñi tevhelaho musi tsimbi ya tshifhinga tsha u awela i tshi lila. Mweledzo o pfha a tshi vhlala.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toga thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhaxhi vhungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 33

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḑe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḑifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḑa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda musi vha tshi vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Mveledzo u bva mulomo.*
 - b. Kha vha ṭalutshedzedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḑo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari liñwe na liñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 23.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhaipfhi.

- a. Kha vha funze divhaipfhi a tevhelaho:
 - *thaidzo*: Tshiimo tsho khakheaho kana u vha na vhuleme lune tsha tea u tandululwa.
 - *thandululo*: Phindulo kha thaidzo.
 - *mupo*: Lifhasi lo ri tangaho/tingaho, hu tshi katelwa zwimela, zwipuka, maḍi, mavu na vhathu.
 - *tshiko tsha mupo*: Tshithu tshine ra tshi wana kha mupo tsha shumiswa nga vhathu, sa maḍi, masana a duvha, miri kana mavu.
- b. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe.

2. U fhaṭa kha ngivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 20.
- b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - *Tshiṅwe tshifhinga vhathu vha humbula u nga ndi vhathu vhahulwane fhedzi vhane vha nga tandulula thaidzo. Fhedziha, zwiito zwiṭuku sa u dobela mathukhwi kana u vala bommbi ya maḍi i no khou bvudḁ, zwi nga thusa u ḍisa tshandukovho.*
 - *Ri kovhelana mupo na zwipuka na vhaṅwe vhathu. Fhethu hu no fana na milamboni, phakhani, maṭakani, na maḍadzheni ndi mahaya a zwipuka. Hafhu hu dovha ha vha fhethu hune na vhathu vha hu shumisa. U ita uri fhethu afho hu dzule ho kuna zwi vhuyedza muthu muṅwe na muṅwe.*
 - *Zwiko zwa mupo a zwo ngo tea u tshinyadzwa! Maḍi na fulufulu ndi zwiko zwa ndeme. Musi ri tshi shumisa zwine ra zwi ṭoda fhedzi, hu a vha na zwinzhi zwine vhaṅwe vhathu vha zwi wana na unitela tshifhinga tshiḍaho.*

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

- a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ngila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - Kha vha fhaṭe ngivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
 - Kha vha dovholele maitele aya na mbudziso dzoṭhe.

4. **Mbudziso:**

- Ndi thaidzo dzifhio dzine na khou dzi vhona kha tshifanyiso itshi dzne dzi nga vhaisa vhathu, zwipuka, kana mupo?
- Vhathu vha khou ita mini zwa u thusa kha u disa tshanduko?
- Ndi ndila dzifhio dzine vhana vha nga thusa ngadzo kha u londota (thogomela) lifhasi lo vha tangaho?

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: NI A ITA:
ndowendowe na phathinara (muñwe nga inwi), na musi ni nothe

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u Vhala ya Thikho

- Settle learners with their exercise books.**
- Kha vha humbudze vhagudi nga mofimi wa vhege iyi: Vha-**
- Kha vha ñwale tsumbo ya 1 kha bodo:**
 - Vhakalaha
- Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u kopolola tsumbo ya 1 buguni dzavho.**
- Tshi no tevhela, kha vha ñee vhagudi ndaela ya u shuma na phathinara dzavho (vhañwengavho) vha tshi ita zwi tevhelaho:**
 - Kha vha sumbe na u talutshedza hune mofimi wa do tsumiwa hone kana wa shandulwa.
 - Rewrite example 1 with the change.
- Kha vha ri vhagudi vha vha thetshelese.**
- Refer to example 1 on the board, and do the following:**
 - Kha vha sumbe na u talutshedza hune mofimi wa do tsumiwa hone kana wa shandulwa.
 - Kha vha ñwale tsumbo ya 1 hafhu hu na tshanduko:
 - Vha- (thangi)
- Kha vha vhudze vhagudi uri vha tole mishumo yavho na u ita ndulamiso arali zwo tea.**
- Kha vha dovholole zwa tsumbo ya 2, fhedzi lwa zwino, vhagudi vha tea u shuma nga muthihi nga muthihi (vhe vhothe):**
 - kal- (mudzi)
 - aha (mutshila)
- Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 25.
 - Kha vha vhudze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modela mishumo muñwe na muñwe.

- c. Kha vha modele ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo nwalawaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra li onyolosa.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modele kana u sumbedzela ndila ya u nwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Uhana vha litsha u sema Ahapfhani. Uha sokou*
□uwa.
 - a. Musi vha tshi khou nwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha nwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o nwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u nwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u nwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze manwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha nwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhakhi vhungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 33

1. Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.

- Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
- Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
- Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Mveledzo u bva mulomo*
- Kha vha ambe uri: *Zandile o pfha o dinalea musi a tshi vhona vhañwe vhana vha tshi khou kolela khonani yawe Lungi nga zwienda zwawe zwo kheruwaho. O humbula musi zwienda zwawe zwi tshi tshinyala mahola, nahone zwo vha zwi sa tsha dzhena zwavhuḍi. Zweli o vha a tshi khou toḍa u thusa, fhedzi a pfha o tshuwa vhukuma. Hu nga itea mini arali vhadzia u tambudza vha thoma u shengedza ene zwino? Zweli o amba na mme awe nga zwine a nga ita. Nga ḍuvha li tevhelaho, musi tsimbi ya tshikolo i tshi lila ya u awela, vhana vha dovha vha kuvhangana u mona na Lungi. Zweli o femela nṭha a mbo ḍi ya phanda havho a tshi khou itela u imelela khonani yawe Lungi. Kha ri vhale u itela u wana arali vhadzia u tambudza vha tshi ḍo imedzana na Zweli na u vhona uri hu ḍo itea mini nga murahu.*

2. Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:

- Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
- Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
- Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedzedze vhagudi.
- Kha vha sumbe ḍivhaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
- Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
- Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U vhudzisa mbudziso / u ḍivhudzisa.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Zwi a takadza u ḍivhudzisa nga ha mafhungo na u ḍivhudzisa mbudziso. Ndi mbudziso dzifhio dzine na vha nadzo malugana na tshiṭori itshi?

U n̄wala: Kha vha ðivhadze na u ita n̄dowendowe ya TKL

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. **Kha vha ðivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ðo sedza zwa Shumisani khoma kha u fhandekanya zwithu zwi re kha mutevhe. A hu na khoma phanda ha tshithu tsha u fhedza. Vhudzuloni ha khoma, ri dzhenisa ipfhi 'na' (kana 'kana') Sa tsumbo: Nga tshilalelo ndi khou tama u la n̄ama ya khuhu, n̄awa kana khovhe.
 - b. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Ndi pfhana na u thusa hayani. Ndi thusa nga u bika, u kunakisa na u fha zwifuwo zwiliwa.
 - c. Kha vha t̄alutshedzedze TKL mafhungoni: Khoma dzi shumiswa u fhandekanya zwithu kha mutevhe.
2. **Kha vha ite n̄dowendowe ya TKL na vhagudi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Ndi thusa kurathu kwanga u t̄amba maṅo u ita tshuṅwahaya na u vhofha thambo dza zwienda zwawe.
 - b. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi ngafhi hune na dzhenisa khoma kha mutevhe uyu?
 - c. Kha vha ite tsukanyamihumbulo na vhagudi:
 - Ri tea u dzhenisa khoma vhukati ha tshithu tshiṅwe na tshiṅwe tshi re kha mutevhe. A hu dzheniswi khoma phanda ha tshithu tsha u fhedza. Vhudzuloni ha khoma, ri dzhenisa ipfhi 'na' (kana 'kana'). Kha mutevhe uyu, tshithu tshiṅwe na tshiṅwe tsho vhumbwa nga maipfhi a no fhira l̄ithihi: Ndi thusa kurathu kwanga u t̄amba maṅo u ita tshuṅwahaya na u vhofha thambo dza zwienda zwawe.
3. **Kha vha n̄ee vhagudi tshifhinga tsha u ita n̄dowendowe ya TKL nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo:
 - Zwithu zwine nda funesa u ita ndi u tamba bola ya milenzhe (sokha) u bika ndi na khotsi anga na u thetshesela zwiṭori.
 - Nga tshilalelo ndi khou tama u la n̄ama ya khuhu, n̄awa kana khovhe n̄amusi.
 - Ni khou t̄oda u renga tshikhipha tsha lutombo kana tsha mut̄ada?
 - b. Kha vha t̄alutshedzedze vhagudi uri: Dzhenisani khoma fhethu ho teaho kha mutevhe.
 - c. Kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u khunyeledza mushumo.
4. **Kha vha t̄ole u pfhesesa ha vhagudi.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhe fhethu huthihi.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - c. Kha vha sumbedze: Khoma dzi shumiswa u fhandekanya zwithu kha mutevhe.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 25.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, nḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: Mutambo wa Nyelelwa ya Mimofimi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Mathomoni a themo, kha vha gudise vhagudi mutambo uyu. Vha vha talutshedze uri ni do u tamba Lavhuna liñwe na liñwe.

Ndaela:

1. Kha vha dzudze vhagudi kha zwigwada zwa vhagudi vha 4-6.
2. Kha vha nange 'mulanguli wa mutambo' kha tshigwada tshiñwe na tshiñwe – muthu ane a langa mutambo.
3. Kha vha bule mofimi we wa funzwa, tsumbo.: Mu- (thangi)
4. Mulangamutambo u a thoma a amba uri: Maipfhi a no shumisa Mu- (thangi) ndi: Musadzi
5. Mutambo u ya phanda ri tshi tou mona sa watshi
6. The next learner says: Words that use Mu- (thangi) ndi: Musadzi and mulisa
7. The third learner says: Words that use Mu- (thangi) ndi: Musadzi, mulisa and mushumi
8. Mutambo u a ya phanda vhagudi vha tshi sielisana, u swika hu si tshee na maipfhi ane a nga ambiwa nga vhagudi.
9. Vhagudi vha tea u ita mutevhe wa maipfhi a tshi tevhekana nga ngona, kana vho no bva lwavho kha mutambo.
10. Mugudi wa u fhedza ndi ene ndi ene we a kunda kha raundu iyi.
11. Uyu mugudi ndi ene ane a do thoma kha raundu i no tevhela.
12. Musi tshigwada tsho no khunyeledza raundu, vha tea u dzula fhasi vho fhumula vho vhea zwanda kha thoho vho lindela mofimi u no do tevhela.
13. **Musi zwigwada zwo no luga, kha vha vha nee mofimi u no tevhela, sa tsumbo: Vha-**
14. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 26.
 - b. Kha vha vhalele ntha liñwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale mañwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modele kana u sumbedza ngila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ñwaliwaho kha bodo.
 - e. Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ngila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe kana u sumbedzela ndila ya u ṅwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Mveledzo o pfha a tshi ṱaṱa nga u imelela khonani yawe.*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭalutshedze mathomele, ndila ya kuṅwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muṅwe na muṅwe: u vhumba hani maḽedere, o ṅwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha ṭoda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ṅwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ṅwala nga u ṭavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze maṅwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ṅwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha ṭhogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 1a 33

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ɔe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḏifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Mveledzo u bva mulomo*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U vhudzisa mbudziso / u ḑivhudzisa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro amba nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Zwi a takadza u ḑivhudzisa nga ha mafhungo na u ḑivhudzisa mbudziso. Ndi mbudziso dzifhio dzine na vha nadzo malugana na tshiṭori itshi?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga nḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṯha siaṭari 1a na 2a tshiṭori, nga u tou elela na nga nḑila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari 1a marangaphanda u itela u modela tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga nḑila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṯhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mugudisi vha modela u pulana kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha divhadze thoho ya mañwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha tshifhinga itshi ri do n̄wala: N̄walelani muñwe muthu luñwalo uri a thuse u tandulula thaidzo i re tshikoloni tsha vhoiwe, hayani ha hañu, kana tshitshavhani tsha hañu.
2. **Kha vha talutshedzedze phindulo yavho ya mushumo wa u n̄wala nga u tou amba, vha sa athu n̄wala. Vha shumise fureme / muhanga wa u n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ndi khou ya u n̄walela ____ luñwalo uri a thuse u tandulula thaidzo ya ____ i re tshitshavhani tsha... Ndi vhona u nga uyu muthu u do thusa nga u...
3. **Kha vha modela u pulana ha mushumo wa u n̄wala kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Olani tshifanyiso tsha thaidzo ine na do i n̄wala kha luñwalo uri i tandululwe.
 - b. Kha vha shumise mapa wa muhumbulo u pulana tshitori tshavho:
 - a. Thaidzo ine na do i n̄wala kha luñwalo ndi ifhio?
 - b. Thaidzo iyi i khou bvelela ngafhi (tshikoloni, hayani, tshitshavhani)?
 - c. Ndi nnyi ane na do mu n̄walela luñwalo?
 - d. Ndi nga mini thaidzo iyi i na ndeme?
 - e. Ni dipfha hani malugana na thaidzo iyi?
 - f. Ni khou toga uyu muthu a tshi thusa nga u ita mini?
 - g. Ndi thandululo ifhio ine na nga dzinginya?
 - h. Zwithu zwi nga vha khwiṇe hani musu iyi thaidzo yo no tandululwa?
 - i. Ndi nga mini u tandululwa ha iyi thaidzo e mafhungo mahulwane kha inwi?
4. **Kha vha ite uri vhagudi vha humbule.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: matshelo, ni do pulana mañwalwa a vhoiwe. Ni de na mihumbulo ya vhoiwe matshelo.

Fureme ya u n̄wala:

Ha Vho ____,

Ndi khou vha n̄walela luñwalo ulu ngauri...

Thaidzo iyi i khou bvelela...

Ndi thaidzo ngauri...

Ndi khou pfha... ngauri...

Ndi vjhona u nga ri nga/ vha nga...

Ndi vhona u nga vha nga thusa nga u ____, ____ na u / ka u ____.

Hezwi zwi to shandula zwithu ngauri...

Ndi a livhuwa nge vha...

Wavho,

[Dzina]

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 26.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Muhanga wa therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedzedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḏo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḑo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḓa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: Dikithesheni

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭodei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi vhe na bugu dzavho da ndowendowe, pene na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale ṭhoho ya 'Dikithesheni' vha tevhedze nga u ṛwala nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṛwale tsini na nomboro 1–5: Vhanna, Vhashumi, Vhalimi, Vhathu, Vhazwimi
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṛwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Vhanna avha ndi vhazwimi.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṛwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṛwalulule vhukhakhi havho nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 28.
 - b. Kha vha vhalele nṭha ḽiṛwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṇḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṛwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṛwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 33

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Mveledzo u bva mulomo*
 - b. Kha vha ṭalutshedzedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo ḑiitela magumo ashu o fhambanaho kha tshiṭori.
2. **Kha vha modeje mushumo nga ṇḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha vha ri: Hmm, ndo humbula magumo o fhambanaho a tshiṭori.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi muhumbulo wavho wa magumo o fhambanaho.
 - d. Kha vha lingedze u humbula nga ha magumo a songo ḑowealeho – tshithu tshine vhagudi vha nga si tshi humbule.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha ri: Bonyani maṭo ni humbule nga ha magumo a songo ḑowealeho kha tshiṭori. Ni songo kopa muhumbulo wanga, ndi khou ni humbela uri ni shumise muhumbulo waṇu.
 - b. Kha vha ri: Bonyololani maṭo ni kovhelane magumo na phathinara yaṇu.
 - c. Musi vhagudi vha kati na u amba nga ha mihumbulo yavho, kha vha tshimbile na kilasi u ṇea thikhedzo ine ya ṭodea.
 - d. Mafheloni a ngudo, kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane na kilasi magumo avho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṇee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṇwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U n̄wala: Pulane ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha t̄hoho ya mañwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha tshifhinga itshi ri ḡo n̄wala: N̄walelani muñwe muthu luñwalo uri a thuse u tandulula thaidzo i re tshikoloni tsha vhoiwe, hayani ha hañu, kana tshitshavhani tsha hañu.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha phindulo dzavho nga ha t̄hoho ya mañwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, zwino humbulani uri ni ḡo fhindulisa hani t̄hoho ya mañwalwa.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u kovhelana muhumbulo wavho na phathinara.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho na kilasi.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u pulana mañwalwa avho kha bugu dzavho dza ngowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani mapa wa muhumbulo u itela u rekhoda mihumbulo yañu na u dzudzanyela mushumo wa u n̄wala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u pulana.**
 - a. Kha vha ri: Mmbudzeni nga ha mihumbulo yañu.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kondelwa u khunyeledza mushumo wavho wa mapa wa muhumbulo.

Fureme ya u n̄wala:

Ha Vho _____,

Ndi khou vha n̄walela luñwalo ulu nga uri...

Thaidzo iyi i khou bvelela...

Ndi thaidzo nga uri...

Ndi khou pfha... nga uri...

Ndi vjhona u nga ri nga/ vha nga...

Ndi vhona u nga vha nga thusa nga u _____, _____ na u / ka u _____.

Hezwi zwi t̄o shandula zwithu nga uri...

Ndi a livhuwa nge vha...

Wavho,

[Dzina]

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 28.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Nyito ya u nekedza u Amba / Ora^{la}

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vhagudi vho
nangiwaho
vha tea
u da na
tshithu kana
tshifanyiso
tsha nyito ya
'Sumbedzani
ni ambe'

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudi ngavho vha tshi ita nyito ya u nekedza nga u amba / ha ora^{la}**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Sumbedzani ni ambe**
 - a. Kha vha imisele n^{tha} tshithu kana tshifanyiso tshe vha da natsho u itela u ri sumbedza.
 - b. Kha vha ri vhudze nga ha tshithu tshenetsho kana tshifanyiso. Kha vha ambe uri:
 - N^{am}usi ndi do ni vhudza nga ha...
 - Ndi... (muelo, muvhala, tshileme, vhuvha, na zwiⁿwevho.)
 - I shumiswa u...
 - Ndi a tshi takalela ngauri...
 - c. Nga murahu, kha vha vhudzise kⁱlasi: Naa hu na mbudziso?
 - d. Arali hu na ane a vha na mbudziso, kha vha lingedze nga nungo dzo^{te}he u i fhindula.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u nekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou an^{da}dza vha humbule u:
 - U fara tshithu kana tshifanyiso tshavho uri muⁿwe na muⁿwe a tshi vhone
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo tea^{ho}
 - Kha vha ambe tshithu luthi^{hi} – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele n^{tha}, nga ipfhi li pfhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaho nga muthi^{hi} nga muthi^{hi} uri vha ite nyito dzavho dza u nekedza u amba / ora^{la}.**
 - a. Kha vha fha^{te} fulufhelo la mugudi muⁿwe na muⁿwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u nekedza u amba / ora^{la} na nga u nea vhupfhiwa havhu^{di} ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha nee kⁱlasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhu^{di} ha mvelelo dzavho u itela u khwiⁿisa u nekedza u amba / ora^{la}. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaⁿwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe n^{tha} uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: NDI A ITA: U divhadza, u talutshedzedza na u modela

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mofimi ya vhege kha vhagudi: Mu-**
2. **Kha vha talutshedze vhagudi hezwi nga ndila i tevhelaho:**
 - Mofimi uyu u sumbedza uri tshithu ndi tshithi.
 - Ndi thangi ya kilasi ya 3.
 - Thangi ndi ine ya thoma dzina.
 - Thangi i tevhelwa nga mudzi ha kona u da mutshila.
3. **Kha vha nwale tsumbo ya 1 kha bodo:**
 - Mufula
4. **Kha vha sumbe na u talutshedza hune mofimi wa do tumiwa hone kana wa shandulwa.**
5. **Kha vha nwale tsumbo ya 1 hafhu hu na tshanduko:**
 - Mu- (thangi)
6. **Kha vha dovholole tsumbo ya 2 nga ndila i tevhelaho:**
 - -ful- (mudzi)
 - -a (mutshila)
7. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 30.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modela mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modela ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Lyeta Thunberg o vha a tshi dzula shangoni ine a pfhi Sweden.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 43

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Greta Thunberg* muhali wa u shandukisa kilima!.
 - b. Kha vha ambe uri: *Hetshi* ndi tshiṭori tsha ngoho tsha *Greta Thunberg*, musidzana o fhumulaho a bvaho Sweden we kanzhi a vha a tshi kondelwa u amba na vhañwe ngauri vhuluvhi hawe vhu shuma nga ndila yo fhambanaho na ya vhañwe. Fhedzi musi a tshi ṭalela vidio ya tshikolo nga ha tshikafhadzo ya pulasitiki na zwivhingwi zwa ngei Polar zwine zwa khou fa nga ndala, o pfha zwo tea u lingedza u ita zwiñwe zwithu. *Greta* o shumisa vhulivhisi hawe u itela u vha muḑivhi wa tshanduko ya kilima. O thoma nga u ṭuṭuwedza muṭa wawe uri u litshe u fhufha na u la nama. Zwenezwo, a ita tshiga nahone a dzula nnda ha tshifhaṭo tsha muvhuso u itela u sumbedza u tereka. Tshiṭori itshi tshi ri sumbedza uri muthu muthihi muṭuku a nga ita phambano.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha nee vhagudi na u ṭalutshedzedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedzedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U wana na u elelwa zwidodombedzwa.
 - b. Kha vha ṭalutshedzedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 30.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari 32.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha ṭalutshedzedze uri maipfhi aya a ḡo ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhaipfhi a tevhelaho:
 - *tshikafhadzo: Zwithu zwi re kha mufhe, maḡi, kana mavuni zwi re na tshika kana zwi no tshinyadza zwimela, zwipuka, na vhathu.*
 - *tshivhingwi tsha kha phoḡa: Tshivhingwi tshihuluhulu tshine tsha wanala fhedzi hu no rotholesa tsini na Phouḡu ya Devhula.*
 - *tshanduko ya kiḡima: Tshanduko dza tshifhinga tshilapfhu kha mutsho wa Liḡhasi dzi no ita uri puḡanete yashu i fhisesa nahone dzi kwama mupo.*
 - *gwalaba: Musi vhathu vha tshi kuvhangana uri vha sumbedze uri a vhaha tendelani na zwine zwa khou itea nahone vha khou ṭoḡa tshanduko.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṇwe na liṇwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṇwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: RI A ITA: ri ita ndowendowe rothe

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga mofimi wa vhege iyi: Mu-**
2. **Kha vha h̄wale tsumbo ya 1 kha bodo:**
 - Mulomo
3. **Kha vha vhidze mugudi a sumbe na u t̄alutshedza hune mofimi wa d̄o t̄umiwa hone kana u shandulwa.**
4. **Kha vha vhidze mugudi wa vhuvhili a h̄wale tsumbo ya 1 hafhu i na tshanduko:**
 - Mu- (thangi)
5. **Kha vha vhidze mugudi wa vhuraru a khwat̄hisedze uri tshanduko ndi yone.**
6. **Arali tshanduko i si yone, mugudi u tea u d̄a phand̄a kha bodo a ita ndulamiso.**
7. **Kha vha dovholole tsumbo ya 2 nga nd̄ila i tevhelaho:**
 - -lom- (mudzi)
 - -o (mutshila)
8. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siat̄ari 31.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muḥwe na muḥwe.
 - c. Kha vha modeḽe nd̄ila ya u shuma mishumo yoṯhe yo h̄waliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhidze vhagudi uri vha d̄o ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaḥwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nd̄ila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Mugudisi vho ṭalutshedza uri goloi na mamaga zwi ita uri muya u fhise nga maanṱa.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha ṭalutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḽedere, o ñwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha ṭoda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u ṭavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha ṭhogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 45

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhalala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhothe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhalala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda musi vha tshi vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe tshoho ya tshitori: *Greta Thunberg muhali wa u shandukisa kilima!*
 - b. Kha vha talutshedzedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa tshoho ya tshitori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshitori tshi do vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siatari lijwe na lijwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi tumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 31.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelisa na u amba: U anetshela zwiṭori nga nḡila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga nḡila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari la 38.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṅwe na muṅwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṅwe na muṅwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - “Heyi nḡu i khou ṭoda thuso yashu!” ____ vha ralo...
 - Nga muṅwe Mugivhela nga matsheloni, ... vha tshea zwa uri vha tea u shandukisa zwithu afha muḡini...
 - Sinki yo ḡala phuleithi dzi re na tshika na zwiambaro zwa tshika zwo ita thulwi hoṭhehoṭhe...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa ‘thanda ya u amba kana tombo’ kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelise.
6. **Kha vha pendele ngudo nga nḡila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?

- b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho. Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbedzwa ndi vhonnyi. Tshifhingani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo aṇu.

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: NI A ITA: ndowendowe na phathinara (muṇwe nga inwi), na musini nothe

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Settle learners with their exercise books.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi nga mofimi wa vhege iyi: Mu-**
3. **Kha vha ṇwale tsumbo ya 1 kha bodo:**
 - Mulonga
4. **Kha vha nee vhagudi ndaela ya u kopolola tsumbo ya 1 buguni dzavho.**
5. **Tshi no tevhela, kha vha nee vhagudi ndaela ya u shuma na phathinara dzavho (vhaṇwengavho) vha tshi ita zwi tevhelaho:**
 - a. Kha vha sumbe na u ṭalutshedza hune mofimi wa ḍo ṭumiwa hone kana wa shandulwa.
 - b. Rewrite example 1 with the change.
6. **Kha vha ri vhagudi vha vha thetshelese.**
7. **Refer to example 1 on the board, and do the following:**
 - Kha vha sumbe na u ṭalutshedza hune mofimi wa ḍo ṭumiwa hone kana wa shandulwa.
 - a. Kha vha ṇwale tsumbo ya 1 hafhu hu na tshanduko:
 - Mu- (thangi)
8. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṭole mishumo yavho na u ita ndulamiso arali zwo tea.**
9. **Kha vha dovholole zwa tsumbo ya 2, fhedzi lwa zwino, vhagudi vha tea u shuma nga muthihi nga muthihi (vhe vhothe):**
 - -long- (mudzi)
 - -a (mutshila)
10. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 33.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modela mishumo muṇwe na muṇwe.

- c. Kha vha modele ndila ya u shuma mishumo yothe yo nwalihaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshanda tsha uja na tsha monde.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modele kana u sumbedzela ndila ya u nwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Vhana u mona na shango othe vho vho na vidio dzawe kha Inthanethe.*
 - a. Musi vha tshi khou nwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha nwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o nwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u nwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u nwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze manwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha nwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhakhi vhungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 45

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Greta Thunberg muhali wa u shandukisa kilima!*
 - d. Kha vha ambe uri: *Hetshi ndi tshiṭori tsha ngoho tsha Greta Thunberg, musidzana o fhumulaho a bvaho Sweden we kanzhi a vha a tshi konḑelwa u amba na vhañwe nga uri vhuuvhi hawe vhu shuma nga ndila yo fhambanaho na ya vhañwe. Fhedzi musi a tshi talela vidio ya tshikolo nga ha tshikafhadzo ya pulasitiki na zwivhingwi zwa ngei Polar zwine zwa khou fa nga ndala, o pfha zwo tea u lingedza u ita zwiñwe zwithu. Greta o shumisa vhuuvhisi hawe u itela u vha muḑivhi wa tshanduko ya kilima. O thoma nga u tutuwedza muta wawe uri u litshe u fhufha na u la nama. Zwenezwo, a ita tshiga nahone a dzula nḑa ha tshifhaṭo tsha muvhuso u itela u sumbedza u tereka. Tshiṭori itshi tshi ri sumbedza uri muthu muthihi mutuku a nga ita phambano.*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha talutshedzedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhaipfhi musi vha tshi tangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U wana na u elelwa zwidodombedzwa.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Zwiñwe zwiṭori zwi na zwidodombedzwa zwinzhi! Ni lingedza hani u zwi humbula?

U n̄wala: Mugudisi vha modeḽa u ita mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha dovhe hafhu u ḡivhadza ṭhoho ya mañwalwa na ṭhodea.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha tshifhinga itshi ri ḡo n̄wala: N̄walelani muñwe muthu luñwalo uri a thuse u tandulula thaidzo i re tshikoloni tsha vhoiwe, hayani ha hañu, kana tshitshavhani tsha hañu.
 - b. Kha vha ṭalutshedzedze ṭhodea dza mushumo:
 - Lushaka: Luñwalo lwa fomaḽa
 - Mafhungo / pharagirafu: N̄walani luñwalo lwa mafhungo a no swika fumi
 - TKL: Khoma dzi shumiswa u fhandekanya zwithu kha mutevhe.
2. **Kha vha modeḽe mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi mihumbulo yavho u bva kha mapa wa muhumbulo wavho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nḡila ya u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala vha tshi shumisa pulane yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u n̄wala kha bugu dzavho nḡowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani pulane yañu u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala.
4. **Kha vha tshimbile na kiḽasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u thoma u n̄wala.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: kha ri sedze mapa wa muhumbulo wañu ri dovhe ri u shumise u thoma u n̄wala.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala.

Fureme ya u n̄wala:

Ha Vho _____,

Ndi khou vha n̄walela luñwalo ulu ngauri...

Thaidzo iyi i khou bvelela...

Ndi thaidzo ngauri...

Ndi khou pfha... ngauri...

Ndi vjhona u nga ri nga/ vha nga...

Ndi vhona u nga vha nga thusa nga u _____, _____ na u / ka u _____.

Hezwi zwi ṭo shandula zwithu ngauri...

Ndi a livhuwa nge vha...

Wavho,

[Dzina]

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 33.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: Mutambo wa Nyelelwa ya Mimofimi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Mathomoni a themo, kha vha gudise vhagudi mutambo uyu. Vha vha talutshedze uri ni do u tamba Lavhuna liñwe na liñwe.

Ndaela:

1. Kha vha dzudze vhagudi kha zwigwada zwa vhagudi vha 4-6.
2. Kha vha nange 'mulanguli wa mutambo' kha tshigwada tshiñwe na tshiñwe – muthu ane a langa mutambo.
3. Kha vha bule mofimi we wa funzwa, tsumbo.: Mu- (thangi)
4. Mulangamutambo u a thoma a amba uri: Maipfhi a no shumisa Mu- (thangi) ndi: Musadzi
5. Mutambo u ya phanda ri tshi tou mona sa watshi
6. The next learner says: Words that use Mu- (thangi) ndi: Musadzi and mulisa
7. The third learner says: Words that use Mu- (thangi) ndi: Musadzi, mulisa and mushumi
8. Mutambo u a ya phanda vhagudi vha tshi sielisana, u swika hu si tshee na maipfhi ane a nga ambiwa nga vhagudi.
9. Vhagudi vha tea u ita mutevhe wa maipfhi a tshi tevhekana nga ngona, kana vho no bva lwavho kha mutambo.
10. Mugudi wa u fhedza ndi ene ndi ene we a kunda kha raundu iyi.
11. Uyu mugudi ndi ene ane a do thoma kha raundu i no tevhela.
12. Musi tshigwada tsho no khunyeledza raundu, vha tea u dzula fhasi vho fhumula vho vhea zwanda kha thoho vho lindela mofimi u no do tevhela.
13. **Musi zwigwada zwo no luga, kha vha vha nee mofimi u no tevhela, sa tsumbo: Mu-**
14. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 34.
 - b. Kha vha vhalele ntha liñwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale mañwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modele kana u sumbedza ngila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ñwaliwaho kha bodo.
 - e. Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ngila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u isela minwe yashu ntha na fhasi.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modele kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Lyeta o sumbedza uri muthu muñwe na muñwe a nga thusa pulanete. hu sa londwi uri ndi muñuku lungafhani.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toga thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhaxhi vhungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa 45

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḽe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḽifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Greta Thunberg muhali wa u shandukisa kilima!*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U wana na u elelwa zwidodombedzwa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro amba nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Zwiñwe zwiṭori zwi na zwidodombedzwa zwinzhi! Ni lingedza hani u zwi humbula?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga nḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṯha siaṭari ḽiñwe na ḽiñwe ḽa tshiṭori, nga u tou elela na nga nḽila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari ḽa marangaphanda u itela u modeḽa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga nḽila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṯhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mvetamveto ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u n̄wala na t̄hox̄ea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: n̄amusi ri d̄o khunyeledza u n̄wala:
N̄walelani muñwe muthu luñwalo uri a thuse u tandulula thaidzo i re tshikoloni tsha vhoiwe, hayani ha hañu, kana tshitshavhani tsha hañu.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha bvele phanda na u n̄wala kha bugu dzavho dza nd̄owedzo.**
3. **U fhambanya.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kondelwa u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha t̄ut̄uwedza:
Engedzani ĩñwe fhungo kha zwe na n̄wala.
4. **Kha vha n̄ee vhagudi tshuñwahaya sa zwine zwa t̄ox̄eisa zwone.**
 - a. Kha vha t̄alutshedzedze vhagudi uri vha tea u fhedza mvetamveto yavho ya tshuñwahaya arali vha sa athu fhedza.

Fureme ya u n̄wala:

Ha Vho _____,

Ndi khou vha n̄walela luñwalo ulu nga uri...

Thaidzo iyi i khou bvelela...

Ndi thaidzo nga uri...

Ndi khou pfha... nga uri...

Ndi vjhona u nga ri nga/ vha nga...

Ndi vhona u nga vha nga thusa nga u _____, _____ na u / ka u _____.

Hezwi zwi t̄o shandula zwithu nga uri...

Ndi a livhuwa nge vha...

Wavho,

[Dzina]

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 34.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedzedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: Dikithesheni

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭodei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi vhe na bugu dzavho da ndowendowe, pene na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale ṭhoho ya 'Dikithesheni' vha tevhedze nga u ṛwala nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṛwale tsini na nomboro 1–5: Muṭodo, Muḽenze, Muswiri, Mulenzhe, Mubomo
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṛwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Tsimuni hu na mubomo na muswiri.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṛwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṛwalulule vhukhakhi havho nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 36.
 - b. Kha vha vhalele ṇṭha ḽiṛwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṇḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṛwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṛwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 45

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Greta Thunberg muhali wa u shandukisa kilima!*
 - b. Kha vha ṭalutshedzedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo nea manweledzo a tshiṭori.
2. **Kha vha modeje mushumo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi nea manweledzo a tshiṭori, ri tea u ri:
 - Tshiṭori tshi amba nga ha mini
 - Zwe nda zwi takalela nga ha tshiṭori
 - Zwe nda zwi guda kha tshiṭori
 - b. Nga u tou pfhufhifhadza vha ambe phindulo dzavho dza mbudziso idzi.
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga phindulo dzi re khagala dza tsumbo yaṇu.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha manweledzo avho, vha songo kopa tsumbo yavho.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome phindulo dzavho nga heyi ndila:
 - Tshiṭori tshi amba nga ha...
 - Ndo takalela...
 - Ndo guda...
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha laedze vhagudi uri vha kovhelane manweledzo na phathinara yavho.
 - d. Musi vhagudi vha tshi kovhelana manweledzo avho, vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo ine ya ṭodea.
 - e. Mafheloni a ngudo, kha vha vhidze vhagudi vha 1–2 uri vha kovhelane manweledzo avho na kilasi.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha nee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṅwala: Mugudisi vha modeḷa u dzudzanya na u dzudzanya ha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 2, siṭari
ḷa 10–111

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na ṭhodea dza hone:** Ṇwalelani muṅwe muthu luṅwalo uri a thuse u tandulula thaidzo i re tshikoloni tsha vhoiwe, hayani ha haṅu, kana tshitshavhani tsha haṅu.
2. **Kha vha ḡivhadze mutevhe wa u ṭola wa u dzudzanya**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: ṅamusi ri ḡo dzudzanya maṅwalwa ashu ri tshi shumisa mutevhe wa u dzudzanya:
 - Mafhungo / pharagirafu: Ṇwalani luṅwalo lwa mafhungo a no swika fumi
 - TKL: Khoma dzi shumiswa u fhandekanya zwithu kha mutevhe.
3. **Kha vha modeḷe u dzudzanya.**
 - a. Kha vha ṅwale fhungo kha bodo ḷine ḷa vha na vhukhaki.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ṅḡila ya u dzudzanya vhukhaki uho.
4. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha tshimbile na kiḷasi vha thuse vhagudi vhane vha khou tambula u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.
5. **Kha vha ṅee vhagudi mushumo u no bva kha Bugu ya Mushumo ya DBE.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi fhedza u dzudzanya, vha ṭalutshedzedze uri vha tea u shuma kha bugu yavho ya mushumo ya DBE.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u ita mushumo wa:
 - Bugu ya Mushumo ya DBE siṭari ḷa 10–11.
 - Kha vha khunyeledze nyito ya 'Kha ri Ṇwale'. Vhalani atikili ya guranṅa kha siṭari ḷa 10. Fhindulani mbudziso dzi re kha siṭari 11.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 36.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha dīvhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u tana thero
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u tana thero: Ri a dītalukanya**
2. **Kha vha vhudzise mbudziso tshalutshedzi kha u tūtula ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - Ndi zwithu zwifhio zwi no ni ita uri ni vhe zwine navha zwone?
 - Inwi na khonani dzaṅu ni fana nga mini? Ni fhambana hani na khonani dzaṅu?
 - Hu na zwiliwa zwiṅwe zwo khetheaho, zwiambaro, u pembela, kana zwa sialala mutani wa hanu?
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ndivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 38.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele nṯha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala.
Muthu ndi vhathu, maṯanzu ndi maḍagala.
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha tūtuwedze vhagudi uri vha nekane mihumbulo.
 - c. Kha vha tshalutshedzedze tshalutshedzo kana vha nee phindulo nga ndila i tevhelaho: Hu amba vhuthu, hu si thundu. Muthu kha vhe na vhuthu a songo lavhelesa kha zwine a vha nazwo.

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: NDI A ITA: U divhadza, u talutshedzedza na u modela

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mofimi ya vhege kha vhagudi: Mi-**
2. **Kha vha talutshedze vhagudi hezwi nga ndila i tevhelaho:**
 - Mofimi uyu u sumbedza uri zwithu ndi zwinzhi.
 - Ndi thangi ya kilasi ya 4.
 - Thangi ndi ine ya thoma dzina.
 - Thangi i tevhelwa nga mudzi ha kona u da mutshila.
3. **Kha vha nwale tsumbo ya 1 kha bodo:**
 - Mifula
4. **Kha vha sumbe na u talutshedza hune mofimi wa do tumiwa hone kana wa shandulwa.**
5. **Kha vha nwale tsumbo ya 1 hafhu hu na tshanduko:**
 - Mi- (thangi)
6. **Kha vha dovholole tsumbo ya 2 nga ndila i tevhelaho:**
 - -ful- (mudzi)
 - -a (mutshila)
7. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 40.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modela mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modela ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra li onyolosa.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Mme a Trevor vho vha vhe murema. khotsi awe vho vha vhe mutshena.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 57

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri do vhalala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Trevor Noah, Ramiswaswo.*
 - b. Kha vha ambe uri: *No no vhuya na pfha nga ha Trevor Noah naa? Kalekale Afrika Tshipembe, milayo ya khethululo yo vha i tshi ita uri vhatu vha tshaka dzo fhambanaho vha vhe kule na kule. Ngauri Trevor o vha e na mme wa Murema na khotsi wa mutshena, o vha a sa dzheni kha tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe – o vha e ṅwana muthihi fhedzi wa mirafho yo tṅanganaho kha muṭa wa hawe na tshitshavhani tsha hawe. U itela u wana khonani, Trevor o zwi tṭalifhela nga u guda u amba nyambo nnnzhi nahone a thoma bindu la zwimunemune tshikoloni le la vha li tshi khou tshimbila. Zwavhudisa kha zwoṭhe ndi uri o guda ndila ya u seisa muṅwe na muṅwe. Kha ri vhale u itela u vhona uri Trevor o guda hani u tṅangelana na muṅwe na muṅwe, na uri zwenezwi zwo ita hani uri a vhe na mushumo wa u ita zwa u seisa.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha nee vhagudi na u tṭalutshedzedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha tṭalutshedzedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri do guda u: U humbulela.
 - b. Kha vha tṭalutshedzedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari ja 40.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari 38.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha ṭalutshedzedze uri maipfhi aya a ḑo ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhaipfhi a tevhelaho:
 - *apariteṭi / tshiṭalula: Sisiṭeme ya milayo i no dzhia sia kana u ṭalula vhathu zwi tshi langwa nga tshaka dzavho.*
 - *muvangatshaka: Muthu ane vhabebi vhawe ndi vha tshaka dzo fhambanaho.*
 - *ramiswaswo: Muthu a no mvumvusa vhathu a tshi anzela u shumisa miswaswo.*
 - *mutinda: Muthu a no dipfha a si tshipiḑa tsha tshigwada tshigede a pfha a songo ṭanganedzea.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṇwe na liṇwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṇwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: RI A ITA: ri ita ndowendowe rothe

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga mofimi wa vhege iyi: Mi-**
2. **Kha vha h̄wale tsumbo ya 1 kha bodo:**
 - Milomo
3. **Kha vha vhidze mugudi a sumbe na u t̄alutshedza hune mofimi wa d̄o t̄umiwa hone kana u shandulwa.**
4. **Kha vha vhidze mugudi wa vhuvhili a h̄wale tsumbo ya 1 hafhu i na tshanduko:**
 - Mi- (thangi)
5. **Kha vha vhidze mugudi wa vhuraru a khwat̄hisedze uri tshanduko ndi yone.**
6. **Arali tshanduko i si yone, mugudi u tea u d̄a phand̄a kha bodo a ita ndulamiso.**
7. **Kha vha dovholole tsumbo ya 2 nga nd̄ila i tevhelaho:**
 - -lom- (mudzi)
 - -o- (mutshila)
8. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siat̄ari 41.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muḥwe na muḥwe.
 - c. Kha vha modeḽe nd̄ila ya u shuma mishumo yoṯhe yo ḥwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhidze vhagudi uri vha d̄o ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaḥwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nd̄ila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Musi Trevor a tshi dzula na makhulu wawe ngei so weto, o vha a sa koni u tamba tshiṱaraṱani.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha ṭalutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḽedere, o ñwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha ṭoda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u ṭavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha ṭhogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 59

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda musi vha tshi vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Trevor Noah, Ramiswaswo.*
 - b. Kha vha ṭalutshedzedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi do vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari liñwe na liñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 41.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaratatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha shumise SIVA u funza divhaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhaipfhi a tevhelaho:
 - *vhune*: zwithu zwine zwa ita uri ni vhe zwine na vha zwone.
 - *khetheaho*: U khethea na u fhambana na vhañwe vhothe.
 - *thonifho/ khuliso*: U fara vhathu nga vhuthu na u dzhiela ntha vhudipfi havho, lutendo na phambano dzavho.
 - *Lutendo*: Mihumbulo ine vhathu vha humbula uri i ngoho kana ndi ya ndeme.
 - b. Kha vha shumise zwiṱirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liñwe na liñwe.
2. **U fhatṱa kha nḁivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 42.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso.
 - *Vhune hanu* ndi zwine na vha zwone. *Vhune hanu ho* vhumbwa nga zwithu zwinzhi. *Zwi katela vha muṱa wa hanu*, luambo, vhurereli, mvelele, madzangalelo, lutendo na tshenzhemo.
 - *Miṱa na* zwiṱshavha zwi anzela u vha na nḁila dzo fhambanaho dza u pembela, kuambarele, kuambeke kana kulugisele kwa zwiliwa. *Sialala idzi dzi* na ndeme kha u ṱalula uri vhathu ndi vhonnyi.
 - *Vhathu a vha fani nga mbonalo*, vha amba luambo lu no fana, kana vha tenda kha zwithu zwi no fana. *Ri nga guda kha vhañwe na u sumbedza thonifho kha phambano dzashu.*
3. **Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.**
 - a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga nḁila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - Kha vha fhatṱe nḁivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
 - Kha vha dovholole maitele aya na mbudziso dzothe.

4. **Mbudziso:**

- a. Ndi zwithu zwifhio zwine zwa ita uri muthu muñwe na muñwe a vhe o khetheaho na u sa fana na vhañwe?
- b. Kha tshifanyiso itshi, ni kona u vhona nyambo dzifhio, zwiliwa, zwiambaro kana sialala?
- c. Vhathu vha nga fhambana hani na vhañwe nahone vha di dzula vha khonani?

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: NI A ITA:
ndowendowe na phathinara (muñwe nga inwi), na musini nothe

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Settle learners with their exercise books.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi nga mofimi wa vhege iyi: Mi-**
3. **Kha vha ñwale tsumbo ya 1 kha bodo:**
 - Milonga
4. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u kopolola tsumbo ya 1 buguni dzavho.**
5. **Tshi no tevhela, kha vha ñee vhagudi ndaela ya u shuma na phathinara dzavho (vhañwengavho) vha tshi ita zwi tevhelaho:**
 - a. Kha vha sumbe na u talutshedza hune mofimi wa do tsumiwa hone kana wa shandulwa.
 - b. Rewrite example 1 with the change.
6. **Kha vha ri vhagudi vha vha thetshelese.**
7. **Refer to example 1 on the board, and do the following:**
 - Kha vha sumbe na u talutshedza hune mofimi wa do tsumiwa hone kana wa shandulwa.
 - a. Kha vha ñwale tsumbo ya 1 hafhu hu na tshanduko:
 - Mi- (thangi)
8. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha tole mishumo yavho na u ita ndulamiso arali zwo tea.**
9. **Kha vha dovholole zwa tsumbo ya 2, fhedzi lwa zwino, vhagudi vha tea u shuma nga muthihi nga muthihi (vhe vhothe):**
 - -long- (mudzi)
 - -a (mutshila)
10. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 43.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modela mishumo muñwe na muñwe.

- c. Kha vha modele nḁila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḁo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḁila.

Muṅwalo: Kha vha ite ṅdowendḁowe ya muṅwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muṅwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muṅwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modele kana u sumbedzela nḁila ya u ṅwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *U itela u vha na vhukonani. Trevor o guda u amba nyambo nnzhi dzo fhambanaho.*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṱalutshedze mathomele, nḁila ya kuṅwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kḁlasi vha sedze uri mugudi muṅwe na muṅwe: u vhumba hani maḁedere, o ṅwala saizi yone ya maḁedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha ṱoḁa thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḁivhe luvhilo lwa u ṅwala nga nḁila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ṅwala nga u ṱavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze maṅwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ṅwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha ṱhogomele uri vho ita vhukhakhi vhungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 59

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Trevor Noah, Ramiswaswo*
 - d. Kha vha ambe uri: *No no vhuya na pfha nga ha Trevor Noah naa? Kalekale Afrika Tshipembe, milayo ya khethululo yo vha i tshi ita uri vhatu vha tshaka dzo fhambanaho vha vhe kule na kule. Ngauri Trevor o vha e na mme wa Murema na khotsi wa mutshena, o vha a sa dzheni kha tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe – o vha e ṅwana muthihi fhedzi wa mirafho yo tṅanganaho kha muṭa wa hawe na tshitshavhani tsha hawe. U itela u wana khonani, Trevor o zwi tṭalifhela nga u guda u amba nyambo nnzhi nahone a thoma bindu la zwimunemune tshikoloni le la vha li tshi khou tshimbila. Zwavhudisa kha zwoṭhe ndi uri o guda ndila ya u seisa muṅwe na muṅwe. Kha ri vhale u itela u vhona uri Trevor o guda hani u tṅanelana na muṅwe na muṅwe, na uri zwenezwi zwo ita hani uri a vhe na mushumo wa u ita zwa u seisa.*
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha tṭalutshedzedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhaipfhi musi vha tshi tṅangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U humbulela.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muṅwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhudipfhi ha vhabvumbedzwa?

U n̄wala: Kha vha ðivhadze na u ita n̄dowendowe ya TKL

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
A hu ðodei
zwishumiswa

1. **Kha vha ðivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ðo sedza zwa U shumisa maṭaluli u ṭalusa vhathu, fhethu kana zwithu kha maṅwalo ashu. Maṭaluli a ri ṅea mafhungo o engedzeaho nga ha uri tshithu tshi na mbonalo ifhio
 - b. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Nn̄du Nn̄du ṭhukhu Nn̄du ṭhukhu, tswuku
 - c. Kha vha ṭalutshedzedze TKL mafhungoni: Maṭaluli a shumiswa u ṭalusa vhathu, fhethu na zwithu.
2. **Kha vha ite n̄dowendowe ya TKL na vhagudi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Tshimange.
 - b. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni nga kona u dzhenisa maṭaluli u itela uri madzina aya a ṭalutshedzedzwe khwiṅe?
 - c. Kha vha ite tsukanyamihumbulo na vhagudi:
 - Ri nga dzhenisa liṭaluli 'tsha mathomathoma'. Ri nga dzhenisa maipfhi aya a tshi tevhela ipfhi 'tshimange': Tshimange tsha zwithomathoma. Ri nga dovha ra dzhenisa liṭaluli liṅwe hafhu, sa 'tsha tshiduna' li tshi tevhela dzina tshimange. Vhunga hu na maṭaluli mavhili, ri tea u dzhenisa khoma vhukati ha maṭaluli aya: Tshimange tsha zwithomathoma, tsha tshiduna.
3. **Kha vha ṅee vhagudi tshifhinga tsha u ita n̄dowendowe ya TKL nga muthihi nga muthihi**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo:
 - Goloi
 - Mmbwa
 - Badzhi
 - b. Kha vha ṭalutshedzedze vhagudi uri: Dzhenisani liṭaluli liṭhihi ni engedze nga liṅwe hafhu la vuvhili kha tsumbo in̄we na in̄we.
 - c. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u khunyeledza mushumo.
4. **Kha vha ṭole u pfhesesa ha vhagudi.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhe fhethu huthihi.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - c. Kha vha sumbedze: Maṭaluli a shumiswa u ṭalusa vhathu, fhethu na zwithu.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḍivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari ḵa 43.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḍuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi de fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḍa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoda thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshesele mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha nee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: Mutambo wa Nyelelwa ya Mimofimi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Mathomoni a themo, kha vha gudise vhagudi mutambo uyu. Vha vha talutshedze uri ni do u tamba Lavhuna liñwe na liñwe.

Ndaela:

1. Kha vha dzudze vhagudi kha zwigwada zwa vhagudi vha 4-6.
2. Kha vha nange 'mulanguli wa mutambo' kha tshigwada tshiñwe na tshiñwe – muthu ane a langa mutambo.
3. Kha vha bule mofimi we wa funzwa, tsumbo.: Mu- (thangi)
4. Mulangamutambo u a thoma a amba uri: Maipfhi a no shumisa Mu- (thangi) ndi: Musadzi
5. Mutambo u ya phanda ri tshi tou mona sa watshi
6. The next learner says: Words that use Mu- (thangi) ndi: Musadzi and mulisa
7. The third learner says: Words that use Mu- (thangi) ndi: Musadzi, mulisa and mushumi
8. Mutambo u a ya phanda vhagudi vha tshi sielisana, u swika hu si tshee na maipfhi ane a nga ambiwa nga vhagudi.
9. Vhagudi vha tea u ita mutevhe wa maipfhi a tshi tevhekana nga ngona, kana vho no bva lwavho kha mutambo.
10. Mugudi wa u fhedza ndi ene ndi ene we a kunda kha raundu iyi.
11. Uyu mugudi ndi ene ane a do thoma kha raundu i no tevhela.
12. Musi tshigwada tsho no khunyeledza raundu, vha tea u dzula fhasi vho fhumula vho vhea zwanda kha thoho vho lindela mofimi u no do tevhela.
13. **Musi zwigwada zwo no luga, kha vha vha nee mofimi u no tevhela, sa tsumbo: Mi-**
14. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 44.
 - b. Kha vha vhalele ntha liñwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale mañwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modele kana u sumbedza ngila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ñwaliwaho kha bodo.
 - e. Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ngila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *U ita uri vhathu vha se se zwo thusa Trevor uri a wane fhethu hune a tea u vha hone.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha ṭalutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḽedere, o ñwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha ṭoda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u ṭavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha ṭhogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 59

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Trevor Noah, Ramiswaswo*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U humbulela.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro amba nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbedzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modela tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mugudisi vha modela u pulana kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha divhadze thoho ya man̄walwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha tshifhinga itshi ri do n̄wala: Zwothe zwi no kwama vhunne hanga.
2. **Kha vha talutshedzedze phindulo yavho ya mushumo wa u n̄wala nga u tou amba, vha sa athu n̄wala. Vha shumise fureme / muhanga wa u n̄wala.**

Kha vha ambe uri: Ndi khou ya u n̄wala nga ha zwothe zwi no kwama vhunne hanga. Ndi do dzhenisa na zwidodombedzwa zwi no nga.
3. **Kha vha modela u pulana ha mushumo wa u n̄wala kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Tshifanyiso tshanu, na tshinwe tshithu tshi no do sumbedza vhufa hanu / mvelele.
 - b. Kha vha shumise mapa wa muhumbulo u pulana tshitori tshavho: Ni pfhi nnyi?
 - Ni a divha zwine dzina lanu la amba zwone? Arali phindulo i ee, li amba mini nahone nga luambo lufhio?
 - Ni dzula ngafhi?
 - Ni dzula na nnyi?
 - Ndi zwifhio zwi no ita uri ni si fane na muhwe muthu?
 - Ni takadzwa nga u ita mini musi ni na vha muta wa hanu?
 - Mutani wa hanu ni ita zwifhio zwa u pembela zwi sa fani na zwa vhanwe?
 - Inwi na vha muta wa hanu ni takalela u la zwiliwa zwifhio?
 - Ni takadzwa u ita zwifhio musi ni na vha muta wa hanu?
 - Ni dipfha hani musi ni tshi humbula nga u ditlukanya hanu na ha vha muta wa hanu?
 - Ndi nga mini ni tshi dihudza nga zwine na vha zwone?
4. **Kha vha ite uri vhagudi vha humbule.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: matshelo, ni do pulana man̄walwa a vhoiwe. Ni de na mihumbulo ya vhoiwe matshelo.

Fureme ya u n̄wala:

Ndi pfhi...

Dzina langa li amba... nga...

Ndi dzula...

Ndi dzula na...

Zwi no ita uri ni si fane na muhwe muthu ndi...

Tshinwe tsha zwithu zwi no ntakadza u tshi ita musi ni na vha muta wa hashu ndi...

Ndi a zwi funa musi ri tshi pembelela... ngauri...

Ri la... na... rothe.

Ndi pfha... musi ndi tshi humbula nga zwine nda vha zwone (vhunne).

Ndi a dihudza nga zwine nda vha zwone ngauri...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 44.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Muhanga wa therisano:

Muhumbulo muhulwane wa tshiṭori itshi ndi...

I liked the character... because...

Ndo guda uri...

Ndi vhona u nga zwo khakhea / zwo luga musi... ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedzedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḏo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḑo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḽa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: Dikithesheni

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭodei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi vhe na bugu dzavho da ndowendowe, pene na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale ṭhoho ya 'Dikithesheni' vha tevhedze nga u ṛwala nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṛwale tsini na nomboro 1–5: Milambo, Mitsinga, Miludzi, Milindi, Miedzi
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṛwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Milambo na miedzi yo ḽala maḽi.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṛwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṛwalulule vhukhakhi havho nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 46.
 - b. Kha vha vhalele nṭha ḽiṛwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṇḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṛwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṛwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 59

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Trevor Noah, Ramiswaswo*
 - b. Kha vha ṭalutshedzedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo tamba tshiṭori nga zwigwada.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi tamba tshiṭori, ri tea u lingedza u:
 - Elelwa zwine mubvumbedzwa washu a ita na u amba
 - Amba na u edzisela zwoṭhe zwine mubvumbedzwa washu a ita
 - Shumisa mañwe maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa washu
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nga u tou pfhufhifhadza uri vha nga edzisela hani muñwe wa vhabvumbedzwa.
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga mubvumbedzwa dendeḽe kha tsumbo yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhale uri hu na vhabvumbedzwa vhangana kha tshiṭori.
 - b. Kha vha khethekane kilasi nga zwigwada zwa nomboro yeneyo. Sa tsumbo, arali hu na vhabvumbedzwa vhaṭanu kha tshiṭori, kha vha khethekanye kilasi nga zwigwada zwa vhaṭanu.
 - c. Kha vha ṽee mugudi muñwe na muñwe kha tshigwada mubvumbedzwa.
 - d. Kha vha ise kilasi ndḑa kana fhethu huhulwane ho vuleaho.
 - e. Kha vha vhudze zwigwada uri zwi ite tshiṭori. Vha tea u:
 - Humbula zwine mubvumbedzwa wavho a ita na u amba
 - Amba na u ita zwithu zwi fanaho na vhumuthu havho
 - Shumisa mañwe a maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa wavho
 - f. Musi vhagudi vha tshi khou tamba tshiṭori, vha tshimbile vha ṽee thikhedzo ine ya ṭodea.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṽee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṅwala: Pulane ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha tḥoho ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha tshifhinga itshi ri ḑo ṅwala: Zwoṱhe zwi no kwama vhunṅe hanga.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha phindulo dzavho nga ha tḥoho ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, zwino humbulani uri ni ḑo fhindulisa hani tḥoho ya maṅwalwa.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u kovhelana muhumbulo wavho na phathinara.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho na kilasi.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u pulana maṅwalwa avho kha bugu dzavho dza ndowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani mapa wa muhumbulo u itela u rekhoda mihumbulo yaṅu na u dzudzanyela mushumo wa u ṅwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u pulana.**
 - a. Kha vha ri: Mmbudzeni nga ha mihumbulo yaṅu.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u khunyeledza mushumo wavho wa mapa wa muhumbulo.

Fureme ya u ṅwala:

Ndi pfhi...

Dzina ḽanga ḽi amba... nga...

Ndi dzula...

Ndi dzula na...

Zwi no ita uri ni si fane na muṅwe muthu ndi...

Tshiṅwe tsha zwithu zwi no ntakadza u tshi ita musi ni na vha muṱa wa hashu ndi...

Ndi a zwi funa musi ri tshi pembelela... nga uri...

Ri ḽa... na... roṱhe.

Ndi pfha... musi ndi tshi humbula nga zwine nda vha zwone (vhunṅe).

Ndi a ḑihudza nga zwine nda vha zwone nga uri...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 46.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Nyito ya u n̄ekedza u Amba / Oraḷa

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vhagudi vho
nangiwaho
vha tea
u ḡa na
tshithu kana
tshifanyiso
tsha nyito ya
'Sumbedzani
ni ambe'

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudi ngavho vha tshi ita nyito ya u n̄ekedza nga u amba / ha oraḷa**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Sumbedzani ni ambe**
 - a. Kha vha imisele n̄ṭha tshithu kana tshifanyiso tshe vha ḡa natsho u itela u ri sumbedza.
 - b. Kha vha ri vhudze nga ha tshithu tshenetsho kana tshifanyiso. Kha vha ambe uri:
 - N̄amusi ndi ḡo ni vhudza nga ha...
 - Ndi... (muelo, muvhala, tshileme, vhuvha, na zwiṇwevho.)
 - I shumiswa u...
 - Ndi a tshi takalela ngauri...
 - c. Nga murahu, kha vha vhudzise kḷasi: Naa hu na mbudziso?
 - d. Arali hu na ane a vha na mbudziso, kha vha lingedze nga nungo dzoṭhe u i fhindula.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u n̄ekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou anḡadza vha humbule u:
 - U fara tshithu kana tshifanyiso tshavho uri muṇwe na muṇwe a tshi vhone
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo teaho
 - Kha vha ambe tshithu luthihi – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele n̄ṭha, nga ipfhi ḷi pfhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaho nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito dzavho dza u n̄ekedza u amba / oraḷa.**
 - a. Kha vha fhaṭe fulufhelo ḷa mugudi muṇwe na muṇwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u n̄ekedza u amba / oraḷa na nga u n̄ea vhupfhiwa havhuḡi ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha n̄ee kḷasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhuḡi ha mvelelo dzavho u itela u khwiṇisa u n̄ekedza u amba / oraḷa. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaṇwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe n̄ṭha uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: NDI A ITA: U ḁivhadza, u ṭalutshedzedza na u modela

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḁivhadze mofimi ya vhege kha vhagudi ḽi-**
2. **Kha vha ṭalutshedzedze vhagudi hezwi nga ṇḁila i tevhelaho**
 - Mofimi uyu u sumbedza uri vhuthihi ha zwithu.
 - Ndi thangi ya kilasi ya 5.
 - Thangi ndi ine ya thoma dzina.
 - Thangi i tevhelwa nga mudzi ha kona u ḁa mutshila.
3. **Kha vha ṇwale tsumbo ya 1 kha bodo:**
 - ḽiivha
4. **Kha vha sumbe na u ṭalutshedza hune mofimi wa ḁo ṭumiwa hone kana wa shandulwa.**
5. **Kha vha ṇwale tsumbo ya 1 hafhu hu na tshanduko:**
 - ḽi -(thangi)
6. **Kha vha dovholole tsumbo ya 2 nga ṇḁila i tevhelaho:**
 - -ivh- (mudzi)
 - -a (mutshila)
7. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari 48.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modela mushumo muṇwe na muṇwe.
 - c. Kha vha modela ṇḁila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṇwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḁo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṇwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḁila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshanda tsha uja na tsha monde.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Muñwa wa ka Olivier wo vha u tshi bva Burundi. shango iinku a Afurika.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 71

1. Kha vha divhadze tshiṭori.

- Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, Afrika Tshipembe la nnyi na nnyi.
- Kha vha ambe uri: Tshiṭori itshi tshi ri funza uri vhunzhi ha MaAfrika Tshipembe vha na mashaka na vhomakhulukuku vha bvaho maṅwe mashangoni nga vhuphara. Olivier ndi mutukana wa Afrika Tshipembe a re na vhufa ha mvelele ho khetheaho vhu bvaho Burundi. Musi mudededzi wawe a tshi hambela muṅwe na muṅwe uri a ambare zwiambaro zwa sialala nga Duvha la Vhufa, Olivier o pfha a tshi vhielaela vhukuma. O vha a tshi ofha uri vhane a dzhena navho kilaṣini vha ḑo sea zwiambaro zwawe nahone vha ri ha muṅwe wavho. Khotsi awe vha mu thusa kha u ambara zwiambaro zwa sialala zwa Burundi, vha mu hambudza uri Afrika Tshipembe ndi la muthu muṅwe na muṅwe. Olivier o pfha e khwine fhedzi o vha a tshi kha ḑi vha na mazhuluzhulu zwiṭuku musi a tshi ya tshikoloni. Naa vhane a dzhena navho kilaṣini vha ḑo mu goḑa, kana vha ḑo vha na dzangalelo kha vhufa hawe?
- Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
- Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.

2. U fhaṭa kha ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- Kha vha nee vhagudi na u talutshedzedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
- Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
- Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?

3. Kha vha talutshedzedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.

- Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U hambulela.
- Kha vha talutshedzedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 48.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari 38.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha ṭalutshedzedze uri maipfhi aya a ḑo ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhaipfhi a tevhelaho:
 - *vhufa: Mvelele, lutendo, na sialala/ mikhuvha ine ya fhiriselwa kha inwi nga vha muṭa wa haṇu.*
 - *u ḑiṭalukanya/ vhuṇe: Zwine na vha zwone, hu tshi katelwa mvelele, muṭa na tshenzhelo.*
 - *kanuka: U amba tshithu hu na u nyanyulea.*
 - *ḑilugisela / gwarela: U lindela u ṭangana na zwi konḑaho kana zwi ofhisaho.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṇwe na liṇwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṇwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: RI A ITA: ri ita ndowendowe rothe

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga mofimi wa vhege iyi: Li-**
2. **Kha vha hwale tsumbo ya 1 kha bodo:**
 - Likhavha
3. **Kha vha vhidze mugudi a sumbe na u talutshedza hune mofimi wa do tumiwa hone kana u shandulwa.**
4. **Kha vha vhidze mugudi wa hvuvhili a hwale tsumbo ya 1 hafhu i na tshanduko:**
 - Li- (thangi)
5. **Kha vha vhidze mugudi wa vhuraru a khwatshisedze uri tshanduko ndi yone.**
6. **Arali tshanduko i si yone, mugudi u tea u da phanda kha bodo a ita ndulamiso.**
7. **Kha vha dovholole tsumbo ya 2 nga ndila i tevhelaho:**
 - -khavh- (mudzi)
 - -a (mutshila)
8. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 49.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modele mushumo muhwe na muhwe.
 - c. Kha vha modele ndila ya u shuma mishumo yotho yo hwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhidze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana vha sumbedze nḽila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:** *Uhusiku honoho. Olivier o lora muloro u si wavhuṭi.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha ṭaluse hune vha thoma hone, nḽila ya kuṭumele kwa mitshila vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ñwale mafhungo nga u pomba kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze u: vhumbwa ha maledere, ṭuma musu vha tshi ñwala nga u pomba na u sia zwikhala zwo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 73

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḽifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanda kha zwirumbi zwavho; u thetshelesa nga vhuronwane; u aravha musu vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda musu vha tshi vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga nḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Afrika Tshipembe la nnyi na nnyi.*
 - b. Kha vha ṭalutshedzedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi do vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siatari liñwe na liñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 49.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: U anetshela zwiṭori nga nḡila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga nḡila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari la 50.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṅwe na muṅwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṅwe na muṅwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - ____, ____, na ____ vho vha vhe khonani dza mbiluni. Muṅwe na muṅwe o vha a tshi humbula uri vha tou fana tshothe, fhedzi...
 - Khonani dzo tangana uri dzi talele metshe wa bola ya milenzhe (sokha), vhothe vho amba zwiambaro zwa bola (gere) zwo fhambanaho...
 - Nga duvha la metshe muhulu wa bola ya milenzhe, vhatukana vha wanulusa zwithu zwiswa nga ha muṅwe na muṅwe wavho...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa 'thanda ya u amba kana tombo' kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelese.
6. **Kha vha pendele ngudo nga nḡila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?

- Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?
- b. Kha vha ṛee kṛasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho. Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbedzwa ndi vhonnyi. Tshifhingani tshi ḁaho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo aṇu.

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: NI A ITA: ndowendowe na phathinara (muṇwe nga inwi), na musi ni noṭhe

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Settle learners with their exercise books.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi nga mofimi wa vhege iyi: Li-**
3. **Kha vha ṛwale tsumbo ya 1 kha bodo:**
 - Li-neveru
4. **Kha vha ṛee vhagudi ndaela ya u kopolola tsumbo ya 1 buguni dzavho.**
5. **Tshi no tevhela, kha vha ṛee vhagudi ndaela ya u shuma na phathinara dzavho (vhaṇwengavho) vha tshi ita zwi tevhelaho:**
 - a. Kha vha sumbe na u ṭalutshedza hune mofimi wa ḁo ṭumiwa hone kana wa shandulwa.
 - b. Rewrite example 1 with the change.
6. **Kha vha ri vhagudi vha vha thetshelese.**
7. **Refer to example 1 on the board, and do the following:**
 - Kha vha sumbe na u ṭalutshedza hune mofimi wa ḁo ṭumiwa hone kana wa shandulwa.
 - a. Kha vha ṛwale tsumbo ya 1 hafhu hu na tshanduko:
 - Li- (thangi)
8. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṭole mishumo yavho na u ita ndulamiso arali zwo tea.**
9. **Kha vha dovholole zwa tsumbo ya 2, fhedzi lwa zwino, vhagudi vha tea u shuma nga muthihi nga muthihi (vhe vhoṭhe):**
 - -never- (mudzi)
 - -u (mutshila)
10. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 51.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḁa mushumo muṇwe na muṇwe.

- c. Kha vha modele nḁila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḁo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḁila.

Muṅwalo: Kha vha ite ṅdowendḁowe ya muṅwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muṅwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muṅwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshandḁa tsha uḁa na tsha monde.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modele kana u sumbedzela nḁila ya u ṅwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *O lora vhana vha tshi khou sea zwiambaro zwawe zwa sialala.*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṱalutshedze mathomele, nḁila ya kuṅwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kḁasi vha sedze uri mugudi muṅwe na muṅwe: u vhumba hani maḁedere, o ṅwala saizi yone ya maḁedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha ṱoḁa thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḁivhe luvhilo lwa u ṅwala nga nḁila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ṅwala nga u ṱavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze maṅwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ṅwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha ṱhogomele uri vho ita vhukhakhi vhungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa 73

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḽe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Afrika Tshipembe ḽa nnyi na nnyi*
 - d. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi ri funza uri vhunzhi ha MaAfrika Tshipembe vha na mashaka na vhomakhulukuku vha bvaho mañwe mashangoni nga vhuphara. Olivier ndi mutukana wa Afrika Tshipembe a re na vhufa ha mvelele ho khetheaho vhu bvaho Burundi. Musi mudededzi wawe a tshi humbela muñwe na muñwe uri a ambare zwiambaro zwa sialala nga Duvha ḽa Vhufa, Olivier o pfha a tshi vhilaela vhukuma. O vha a tshi ofha uri vhane a dzhena navho kilasini vha ḽo mu sea zwiambaro zwawe nahone vha ri ha muñwe wavho. Khotsi awe vha mu thusa kha u ambara zwiambaro zwa sialala zwa Burundi, vha mu humbudza uri Afrika Tshipembe ndi ḽa muthu muñwe na muñwe. Olivier o pfha e khwine fhedzi o vha a tshi kha ḽi vha na mazhuluzhulu zwiṭuku musi a tshi ya tshikoloni. Naa vhane a dzhena navho kilasini vha ḽo mu goḽa, kana vha ḽo vha na dzangalelo kha vhufa hawe?*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḽivha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṯha siaṭari ḽiñwe na ḽiñwe ḽa tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedzedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḽivhaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṯhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U humbulela.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Tshiñwe tshifhinga ri tea u dzhia tsheo nga ha zwine zwa khou itea kha tshiṭori. Inwi ni ri mini nga ha tsheo / nyito ya mubvumbedzwa?

U ñwala: Mugudisi vha modela u ita mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñivhadza ñhoho ya mañwalwa na ñhodea.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha tshifhinga itshi ri ño ñwala: Zwoñhe zwi no kwama vhunne hanga.
 - b. Kha vha ñalutshedzedze ñhodea dza mushumo:
 - Lushaka: U toolola / u anetshela ha muthu ene muñe
 - Mafhungo / pharagirafu: Ñwalani pharagirafu mbili dza mafhungo a sa fhiriho mañanu, inwe na inwe i na ñhoho yayo.
 - TKL: Mañaluli a shumiswa u ñalusa vhathu, fhethu na zwithu.
2. **Kha vha modela mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi mihumbulo yavho u bva kha mapa wa muhumbulo wavho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ñdila ya u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala vha tshi shumisa pulane yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u ñwala kha bugu dzavho ñdowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani pulane yañu u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilaasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u thoma u ñwala.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: kha ri sedze mapa wa muhumbulo wañu ri dovhe ri u shumise u thoma u ñwala.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kondelwa u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.

Fureme ya u ñwala:

Ndi pfhi...

Dzina ñanga ñi amba... nga...

Ndi dzula...

Ndi dzula na...

Zwi no ita uri ni si fane na muñwe muthu ndi...

Tshiñwe tsha zwithu zwi no ntakadza u tshi ita musi ni na vha muña wa hashu ndi...

Ndi a zwi funa musi ri tshi pembelela... ngauri...

Ri ña... na... roñhe.

Ndi pfha... musi ndi tshi humbula nga zwine nda vha zwone (vhunne).

Ndi a ñihudza nga zwine nda vha zwone ngauri...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 51.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: Mutambo wa Nyelelwa ya Mimofimi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Mathomoni a themo, kha vha gudise vhagudi mutambo uyu. Vha vha talutshedze uri ni do u tamba Lavhuna liñwe na liñwe.

Ndaela:

1. Kha vha dzudze vhagudi kha zwigwada zwa vhagudi vha 4-6.
2. Kha vha nange 'mulanguli wa mutambo' kha tshigwada tshiñwe na tshiñwe – muthu ane a langa mutambo.
3. Kha vha bule mofimi we wa funzwa, tsumbo.: Mu- (thangi)
4. Mulangamutambo u a thoma a amba uri: Maipfhi a no shumisa Mu- (thangi) ndi: Musadzi
5. Mutambo u ya phanda ri tshi tou mona sa watshi
6. The next learner says: Words that use Mu- (thangi) ndi: Musadzi and mulisa
7. The third learner says: Words that use Mu- (thangi) ndi: Musadzi, mulisa and mushumi
8. Mutambo u a ya phanda vhagudi vha tshi sielisana, u swika hu si tshee na maipfhi ane a nga ambiwa nga vhagudi.
9. Vhagudi vha tea u ita mutevhe wa maipfhi a tshi tevhekana nga ngona, kana vho no bva lwavho kha mutambo.
10. Mugudi wa u fhedza ndi ene ndi ene we a kunda kha raundu iyi.
11. Uyu mugudi ndi ene ane a do thoma kha raundu i no tevhela.
12. Musi tshigwada tsho no khunyeledza raundu, vha tea u dzula fhasi vho fhumula vho vhea zwanda kha thoho vho lindela mofimi u no do tevhela.
13. **Musi zwigwada zwo no luga, kha vha vha nee mofimi u no tevhela, sa tsumbo: Li-**
14. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 52.
 - b. Kha vha vhalele ntha liñwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale mañwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modele kana u sumbedza ndila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ñwaliwaho kha bodo.
 - e. Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra li onyolosa.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Olivier a mwemwela vhukuma ngauri o vha a tshi zwi i vha uri o anganedzea.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 73

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Afrika Tshipembe la nnyi na nnyi*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U humbulela.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro amba nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Tshiṅwe tshifhinga ri tea u dzhia tsheo nga ha zwine zwa khou itea kha tshiṭori. Inwi ni ri mini nga ha tsheo / nyito ya mubvumbedzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mvetamveto ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u n̄wala na t̄hox̄ea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: n̄amusi ri d̄o khunyeledza u n̄wala: Zwoṭhe zwi no kwama vhunṅe hanga.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha bvele phan̄a na u n̄wala kha bugu dzavho dza nd̄owedzo.**
3. **U fhambanya.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kondelwa u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha t̄ut̄uwedza: Dzhenisani liṭaluli kha liṅwe na liṅwe la mafhungo aṅu.
4. **Kha vha n̄ee vhagudi tshuṅwahaya sa zwine zwa t̄odeisa zwone.**
 - a. Kha vha ṭalutshedzedze vhagudi uri vha tea u fhedza mvetamveto yavho ya tshuṅwahaya arali vha sa athu fhedza.

Fureme ya u n̄wala

Ndi pfhi...

Dzina ṭanga li amba... nga...

Ndi dzula...

Ndi dzula na...

Zwi no ita uri ni si fane na muṅwe muthu ndi...

Tshiṅwe tsha zwithu zwi no ntakadza u tshi ita musi ni na vha muṭa wa hashu ndi...

Ndi a zwi funa musi ri tshi pembelela... ngauri...

Ri ṭa... na... roṭhe.

Ndi pfha... musi ndi tshi humbula nga zwine nda vha zwone (vhunṅe).

Ndi a d̄ihudza nga zwine nda vha zwone ngauri...

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 52.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Muhanga wa therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

Ndo takalela
mubvu-
mbedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedzedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḏo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḑo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḽa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: Dikithesheni

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu tōdei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi vhe na bugu dzavho da ndowendowe, pene na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale tḥoho ya 'Dikithesheni' vha tevhedze nga u ṛwala nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṛwale tsini na nomboro 1–5: ḽiṭo, ḽilisakholomo, ḽivhanga, ḽiṇo
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṛwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: O tḥavha ḽiivha nga ḽibanga.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṛwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṇwe na ḽiṇwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṛwalulule vhukhakhi havho nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha tḥogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhutanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 54.
 - b. Kha vha vhalele nṭha ḽiṇwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṇḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṛwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṛwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la 73

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Afrika Tshipembe la nnyi na nnyi*
 - b. Kha vha ṭalutshedzedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri do ola na u ṅwala nga ha tshipiḁa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga ṅdila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḁiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha ri: Tshipiḁa tshine nda tshi funesa kha tshiṭori ndi musi...
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḁa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - d. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa konḁi kha bodo. Musi vha tshi khou ola, kha vha ṭalutshedzedze zwine vha khou ola.
 - e. Engedzani mafhungo 1–2 nga ha tshifanyiso tshaṅu: Ndo takalela...
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḁa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: Neani muhumbulo waṅu, ni songo kopolola tsumbo yanga.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha haseledze nga phindulo dzavho na phathinara dzavho.
 - d. Nga murahu, kha vha laedze vhagudi u ola tshipiḁa itshi tsha tshiṭori kha bugu dzavho dza u ṅdowedzo.
 - e. Kha vha thuse vhagudi u engedza fhungo kana mafhungo 1–2 kha tshifanyiso tshavho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṅwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḁasi.

U n̄wala: Mugudisi vha modeḽa u dzudzanya na u dzudzanya ha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 2, siatari
ḽa 31–32

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u n̄wala na t̄hodea dza hone:** Zwoṯhe zwi no kwama vhun̄ne hanga
2. **Kha vha ḽivhadze mutevhe wa u t̄ola wa u dzudzanya**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: ṅamusi ri ḽo dzudzanya maṅwalwa ashu ri tshi shumisa mutevhe wa u dzudzanya:
 - Mafhungo / pharagirafu: N̄walani pharagirafu mbili dza mafhungo a sa fhiriho maṭanu, iṅwe na iṅwe i na t̄hoho yayo.
 - TKL: Maṭaluli a shumiswa u t̄alusa vhathu, fhethu na zwithu.
3. **Kha vha modeḽe u dzudzanya.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo ḽine ḽa vha na vhukhakhi.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi n̄ḽila ya u dzudzanya vhukhakhi uho.
4. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha thuse vhagudi vhane vha khou tambula u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.
5. **Kha vha ṅee vhagudi mushumo u no bva kha Bugu ya Mushumo ya DBE.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi fhedza u dzudzanya, vha t̄alutshedzedze uri vha tea u shuma kha bugu yavho ya mushumo ya DBE.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u ita mushumo wa:
 - Bugu ya Mushumo ya DBE siatari ḽa: 31–32
 - Ambani na khonani yaṅu nga tshiṭori tshine na t̄oda u tshi n̄wala. Ni tevhedze nga u dzhenisa mihumbulo yaṅu kha siatari ḽi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 54.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha dīvhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u tana thero

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u tana thero:** *Ri guda zwithu zwiswa*
2. **Kha vha vhudzise mbudziso tshalutshedzi kha u tūtula ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - *Ndi tshithu tshifhio tshe na guda u tshi ita zwenezwino kana tshine na kha di guda uri ni nga tshi itisa hani?*
 - *Ndi nnyi kana ndi mini tshi no ni thusa u guda zwithu zwiswa?*
 - *Ndi tshifhio tshine na nga tama u guda tshifhingani tshi daho?*
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ndivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 56.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. *Kha vha vhalele ntha zwipfhumisa luambo.*
 - b. *Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala:
U guda a hu fheli.*
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisa luambo.**
 - a. *Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?*
 - b. *Kha vha tūtuwedze vhagudi uri vha nekane mihumbulo.*
 - c. *Kha vha tshalutshedzedze tshalutshedzo kana vha nee phindulo nga ndila i tevhelaho:
Ri guda dūvha na dūvha. A hu na muthu ane a dīvha zwothe. Ri tea u sika zwikhala zwa u guda tshifhinga tshothe, vhahulwane na vhatuku.*

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: NDI A ITA: U divhadza, u talutshedzedza na u modela

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mofimi ya vhege kha vhagudi: Ma-**
2. **Kha vha talutshedze vhagudi hezwi nga ndila i tevhelaho:**
 - Mofimi uyu u sumbedza uri vhunzhi ha zwithu.
 - Ndi thangi ya kilasi ya 6.
 - Thangi ndi ine ya thoma dzina.
 - Thangi i tevhelwa nga mudzi ha kona u da mutshila.
3. **Kha vha nwale tsumbo ya 1 kha bodo:**
 - Maiivha
4. **Kha vha sumbe na u talutshedza hune mofimi wa do tumiwa hone kana wa shandulwa.**
5. **Kha vha nwale tsumbo ya 1 hafhu hu na tshanduko:**
 - Ma- (thangi)
6. **Kha vha dovholole tsumbo ya 2 nga ndila i tevhelaho:**
 - -iivh- (mudzi)
 - -a (mutshila)
7. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 58.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modela mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modela ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Andani o vuwa nga matshelonitsheloni uri a vhale bugu yawe nnṱa.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha ṭalutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḽedere, o ñwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha ṭoda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u ṭavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha ṭhogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 85

1. Kha vha divhadze tshiṭori.

- Kha vha ri: Ino vhege ri do vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Andani u guda u dzikisa muhumbulo.*
- Kha vha ambe uri: *Liñwe duvha nga matsheloni, Zandile o tolela nga nnḁa ha ḁaraṭa ya hawe ya ngadeni nahone a vhona vhahura vhawe vha tshi khou ita zwithu zwi songo ḁowealeho vhukuma. Vho dzula fhasi, vha tshi khou ṁuṁuna nga muungo wa fhasi! Zandile o divhudzisa uri vha khou ita mini nahone a vhudzisa ṁwana wavho wa musidzana, Geeta, ane na ene a vha khonani ya Zandile. Geeta, o ṭalutshedzedza uri vha khou elekanya u itela u awedza vhuluvhi kha u humbulesa, ndi u ṁea muhumbulo bureiki u itela uri muhumbulo u dzike. Zandile o zwi lingedza ene muṁe, fhedzi a zwi shumi na luthihi. Muhumbulo wawe wo vha u tshi dzulela u ṭavhanya u humbula nga ha mushumo wa tshikolo na zwiliwa zwa nga madekwana zwi ḁifhaho! Geeta o ramba mudzulatsini wawe, he Vho Kapoor vha vha sumbedza vhuvhili havho ndila ya u pfhuṁa tshisenga na u fema nga u ongolowa, ho dzikaho. Naa Zandile a nga gudisa vhuluvhi hawe vhu no shumesa uri vhu dzule ho dzika? Kha ri vhale u itela u wana arali Zandile o guda u elekanya sa ndila ya u awedza muhumbulo wawe na u ḁipfha o dzika.*
- Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
- Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.

2. U fhaṭa kha ṁdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- Kha vha ṁee vhagudi na u ṭalutshedzedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
- Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
- Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?

3. Kha vha ṭalutshedzedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.

- Kha vha ri, vhege ino ri do guda u: U humbulela.
- Kha vha ṭalutshedzedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 58.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari 56.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha ṭalutshedzedze uri maipfhi aya a ḑo ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhaipfhi a tevhelaho:
 - *medithesheni/ u dzikisa muya: Kuitele kwa musu ni tshi dzula fhasi no fhumula no livhisa muhumbulo waṅu kha u ni thusa u dzika na u ḑigedḑa.*
 - *dzika: U pfha mbilu yo rula, wo ḑigedḑa, hu si na mbilahelo kana u sinyuwa.*
 - *khakhisa / dzinza: Musi zwe na sedzesa khazwo zwi tshi khukhuliswa lune muhumbulo wa sudzuluwa.*
 - *ḑigedḑa/ dzika: U pfha vhofholowa na u tokomelwa.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: RI A ITA: ri ita ndowendowe rothe

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga mofimi wa vhege iyi: Ma-**
2. **Kha vha h̄wale tsumbo ya 1 kha bodo:**
 - Makhavha
3. **Kha vha vhidze mugudi a sumbe na u t̄alutshedza hune mofimi wa d̄o t̄umiwa hone kana u shandulwa.**
4. **Kha vha vhidze mugudi wa vhuvhili a h̄wale tsumbo ya 1 hafhu i na tshanduko:**
 - Ma- (thangi)
5. **Kha vha vhidze mugudi wa vhuraru a khwat̄hisedze uri tshanduko ndi yone.**
6. **Arali tshanduko i si yone, mugudi u tea u d̄a phanda kha bodo a ita ndulamiso.**
7. **Kha vha dovholole tsumbo ya 2 nga nd̄ila i tevhelaho:**
 - -khavh- (mudzi)
 - -a (mutshila)
8. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siat̄ari 59.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muḥwe na muḥwe.
 - c. Kha vha modeḽe nd̄ila ya u shuma mishumo yoṯhe yo h̄waliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha d̄o ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaḥwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nd̄ila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Uhakura vhawe. Uho Kapoor na mufumakadzi. vho vha vho dzula kha mahatsi vho bonya maḽo.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha ṭalutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḽedere, o ñwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha ṭoda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u ṭavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha ṭhogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 87

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhalala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhothe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḁifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhalala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuḁa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda musi vha tshi vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe thoho ya tshiḁori: *Andani u guda u dzikisa muhumbulo.*
 - b. Kha vha talutshedzedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa thoho ya tshiḁori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiḁori tshi ḁo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siatari lijḁwe na lijḁwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi tumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 59.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha shumise SIVA u funza divhaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhaipfhi a tevhelaho:
 - *khwinisa/ khwinisa: U ita uri tshithu tshi vhe tsha khwine u fhira zwe tsha vha zwi zwone mathomoni.*
 - *ndaela: Maga a zwine muthu a tea u zwi tevhela uri a ite tshithu nga ndila yo teaho.*
 - *risipi: Mutevhe wa thimbanywa/zwishumiswa na maga a kuitele kwa zwiljiwa.*
 - *zwishumiswa (zwishumiswa zwa u guda): Zwithu zwine zwa ri thusa u guda, sa bugu, zwifanyiso, vidio, kana vhathu vha no ri gudisa.*
 - b. Kha vha shumise zwitirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi lijwe na lijwe.
2. **U fhatṣa kha ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 60.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - Ndi tshithu tshifhio tshe na guda u tshi ita zwenezwino kana tshine na kha di guda uri ni nga tshi itisa hani?
 - Ndi nnyi kana ndi mini tshi no ni thusa u guda zwithu zwiswa?
 - Ndi tshifhio tshine na nga tama u guda tshifhingani tshi daho?
3. **Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.**
 - a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhudze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - Kha vha fhatṣa ndivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
 - Kha vha dovholele maitele aya na mbudziso dzoṭhe.
4. **Mbudziso:**
 - a. *Vhathu vha re kha tshifanyiso itshi vha khou guda ndila dzifhio dzo fhambanaho?*
 - b. *Ndi nnyi ane a nga ri thusa u guda zwithu zwiswa?*
 - c. *Ndi tshithu tshiswa tshifhio tshe na tshi guda zwenezwino?*

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: NI A ITA: ndowendowe na phathinara (munwe nga inwi), na musini nothe

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Settle learners with their exercise books.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi nga mofimi wa vhege iyi: Ma-**
3. **Kha vha nzwale tsumbo ya 1 kha bodo:**
 - Maveveru
4. **Kha vha nee vhagudi ndaela ya u kopolola tsumbo ya 1 buguni dzavho.**
5. **Tshi no tevhela, kha vha nee vhagudi ndaela ya u shuma na phathinara dzavho (vhanwengavho) vha tshi ita zwi tevhelaho:**
 - a. Kha vha sumbe na u talutshedza hune mofimi wa do tsumiwa hone kana wa shandulwa.
 - b. Rewrite example 1 with the change.
6. **Kha vha ri vhagudi vha vha thetshelese.**
7. **Refer to example 1 on the board, and do the following:**
 - Kha vha sumbe na u talutshedza hune mofimi wa do tsumiwa hone kana wa shandulwa.
 - a. Kha vha nzwale tsumbo ya 1 hafhu hu na tshanduko:
 - Ma- (thangi)
8. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha tole mishumo yavho na u ita ndulamiso arali zwo tea.**
9. **Kha vha dovholole zwa tsumbo ya 2, fhedzi lwa zwino, vhagudi vha tea u shuma nga muthihi nga muthihi (vhe vhothe):**
 - -vever- (mudzi)
 - -u (mutshila)
10. **Kha vha pfumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 61.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modele mushumo munwe na munwe.
 - c. Kha vha modele ngila ya u shuma mishumo yotho yo nzwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ngila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Uha khou ita mini? Andani a mangala.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha ṭalutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḽedere, o ñwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha ṭoda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u ṭavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha ṭhogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa 87

1. Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.

- Kha vha vhidze vhagudi vha ḽe vha dzule fhasi kha methe.
- Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḽifari vhune vha vhu lavhelela.
- Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Andani u guda u dzikisa muhumbulo*
- Kha vha ambe uri: *ḽiñwe ḽuvha nga matsheloni, Zandile o ṭolela nga nḽa ha ḽaraṭa ya hawe ya ngadeni nahone a vhona vhahura vhawe vha tshi khou ita zwithu zwi songo ḽowealeho vhukuma. Vho dzula fhasi, vha tshi khou ḽuñuna nga muungo wa fhasi! Zandile o ḽivhudzisa uri vha khou ita mini nahone a vhudzisa ḽwana wavho wa musidzana, Geeta, ane na ene a vha khonani ya Zandile. Geeta, o ṭalutshedzedza uri vha khou elekanya u itela u awedza vhuluvhi kha u humbulesa, ndi u ḽea muhumbulo bureiki u itela uri muhumbulo u dzike. Zandile o zwi lingedza ene muṇe, fhedzi a zwi shumi na luthihi. Muhumbulo wawe wo vha u tshi dzulela u ṭavhanya u humbula nga ha mushumo wa tshikolo na zwiḽiwa zwa nga madekwana zwi ḽifhaho! Geeta o ramba mudzulatsini wawe, he Vho Kapoor vha vha sumbedza vhuvhili havho nḽila ya u pfhuṇa tshisenga na u fema nga u ongolowa, ho dzikaho. Naa Zandile a nga gudisa vhuluvhi hawe vhu no shumesa uri vhu dzule ho dzika? Kha ri vhale u itela u wana arali Zandile o guda u elekanya sa nḽila ya u awedza muhumbulo wawe na u ḽipfha o dzika.*

2. Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:

- Kha vha vhalalele nṭha siaṭari ḽiñwe na ḽiñwe ḽa tshiṭori, nga u tou elela na nga nḽila i pfhalaho.
- Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
- Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedzedze vhagudi.
- Kha vha sumbe ḽivhaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
- Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga nḽila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kiḽasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
- Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U humbulela.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḽipfhi ha vhabvumbedzwa?

U n̄wala: Kha vha ñivhadze na u ita n̄dowendowe ya TKL

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. **Kha vha ñivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ño sedza kha: U shumisa litanganyi 'na' kha u tanganya zwithu zwivhili zwi no fana kana mihumbulo.
 - b. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo:
Ndi takalela u vhalu bugu. Ndi takalela u vhona mimuvi.
Ndi takalela u vhalu bugu na u vhona mimuvi.
 - c. Kha vha talutshedzedze TKL mafhungoni: Litanganyi 'na' li shumiswa kha u tanganya zwithu zwivhili zwi no fana kana mihumbulo.
2. **Kha vha ite n̄dowendowe ya TKL na vhagudi.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Ndi takadzwa nga u vhalu bugu. Ndi takadzwa nga u talela baisikopo (muvi).
 - b. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ri nga shumisa hani 'na' u tanganya mafhungo mavhili?
 - c. Kha vha ite tsukanyamihumbulo na vhagudi:
Tanganyani aya mafhungo mavhili nga u shumisa 'na' kana 'nahone': Musi ri na mafhungo mavhili a no amba nga mihumbulo i no fana, ri nga a tanganya ri tshi shumisa litanganyi 'na' kana 'nahone'. Ri nga tanganya mafhungo mavhili nga heyi n̄dila: Ndi takadzwa nga u u guda nga ha zwimela nahone ndi takadzwa nga u guda nga ha zwipuka. Tshinwe tshifhinga nga pfufhifhadza fhungo nga u bvisa maipfhi a no dovhola, nga hei n̄dila: Ndi takadzwa nga u guda nga ha zwimela zwipuka.
3. **Kha vha n̄ee vhagudi tshifhinga tsha u ita n̄dowendowe ya TKL nga muthihi nga muthihi**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo:
 - Rofhiwa u takadzwa nga u tamba na khonani dzawe. Rofhiwa u takadzwa nga u tamba bola ya milenzhe (sokha).
 - Makhulu wanga ndi a vha fulufhela. Khaladzi anga ndi a mu fulufhela.
 - Takalani o vhona kholomo nga fasiṭere. O vhona mbudzi nga fasiṭere.
 - b. Kha vha talutshedzedze vhagudi uri:
 - Shumisani litanganyi 'na' u tanganya zwigwada zwa mafhungo.
 - Mihumbulo i fanela u vha na vhushaka.
 - Tanganyani mafhungo mavhili nga u shumisa 'na'.
 - Bvisani tshitopo kha fhungo la u thoma.
 - Vheani 'na' vhukati ha mafhungo mavhili.
 - Vheani tshitopo tshithihi fhedzi mafheleloni.
 - c. Kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u khunyeledza mushumo.
4. **Kha vha t̄ole u pfhesesa ha vhagudi.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhe fhethu huthihi.

- b. Kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho uri vha kovhelane phindulo dzavho. Kha vha sumbedze: *Liṭanganyi 'na' li shumiswa kha u ṭanganya zwithu zwivhili zwi no fana kana mihumbulo.*

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 61.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi de fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitale ya tshikolo, kha vha nee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: Mutambo wa Nyelelwa ya Mimofimi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Mathomoni a themo, kha vha gudise vhagudi mutambo uyu. Vha vha talutshedze uri ni do u tamba Lavhuna liñwe na liñwe.

Ndaela:

1. Kha vha dzudze vhagudi kha zwigwada zwa vhagudi vha 4-6.
2. Kha vha nange 'mulanguli wa mutambo' kha tshigwada tshiñwe na tshiñwe – muthu ane a langa mutambo.
3. Kha vha bule mofimi we wa funzwa, tsumbo.: Mu- (thangi)
4. Mulangamutambo u a thoma a amba uri: Maipfhi a no shumisa Mu- (thangi) ndi: Musadzi
5. Mutambo u ya phanda ri tshi tou mona sa watshi
6. The next learner says: Words that use Mu- (thangi) ndi: Musadzi and mulisa
7. The third learner says: Words that use Mu- (thangi) ndi: Musadzi, mulisa and mushumi
8. Mutambo u a ya phanda vhagudi vha tshi sielisana, u swika hu si tshee na maipfhi ane a nga ambiwa nga vhagudi.
9. Vhagudi vha tea u ita mutevhe wa maipfhi a tshi tevhekana nga ngona, kana vho no bva lwavho kha mutambo.
10. Mugudi wa u fhedza ndi ene ndi ene we a kunda kha raundu iyi.
11. Uyu mugudi ndi ene ane a do thoma kha raundu i no tevhela.
12. Musi tshigwada tsho no khunyeledza raundu, vha tea u dzula fhasi vho fhumula vho vhea zwanda kha thoho vho lindela mofimi u no do tevhela.
13. **Musi zwigwada zwo no luga, kha vha vha nee mofimi u no tevhela, sa tsumbo: Ma-**
14. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 62.
 - b. Kha vha vhalele ntha liñwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale mañwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modele kana u sumbedza ngila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ñwaliwaho kha bodo.
 - e. Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ngila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshanda tsha uja na tsha monde.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Andani o mbo i vhuya nahone a dzulela u lin gedza.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 1a 87

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Andani u guda u dzikisa muhumbulo*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U humbulela.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro amba nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbedzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari 1a inwe na 1a inwe 1a tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari 1a marangaphanda u itela u modela tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ñwala: Mugudisi vha modeḽa u pulana kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala

1. **Kha vha ðivhadze thoho ya mañwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha tshifhinga itshi ri ðo ñwala: Tshiñwalwa tsha dayari tshi no amba nga tshithu tshiswa.
2. **Kha vha talutshedzedze phindulo yavho ya mushumo wa u ñwala nga u tou amba, vha sa athu ñwala. Vha shumise fureme / muhanga wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ndi ðo ñwala nga musu ndi tshi lingedza... Iwa u tou thoma. Kha tshiñwalwa tsha dayari, ri sedzesa zwa u ñwala nga mihumbulo yashu na vhuḽipfhi hashu, Zwinoha, ndi ðo ñwala nga vhuḽipfhi hanga musu...
3. **Kha vha modeḽe u pulana ha mushumo wa u ñwala kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Ðioleni ni tshi khou lingedza tshithu tshiswa.
 - b. Kha vha shumise mapa wa mihumbulo u pulana tshitori tshavho:
 - Ndi zwifhio zwe na lingedza u guda kana u khwinisa namusi?
 - Ndi nga mini no pfha ni tshi tama u guda itshi tshikili tshiswa?
 - No ði pfha hani musu zwi tshi thoma? Ndi nga mini no ḽipfha ngaurali?
 - Ndi zwifhio zwe zwa ni kondela nga maandḽa?
 - No ita vhukhaki vhufhio musu ni tshi khou guda?
 - No ḽipfha hani musu ni tshi khou khakha kana ni tshi khou kondelwa?
 - Ndi nnyi we a ni tshusa nahone o ita mini kana ri mini?
 - No ita mini musu ni tshi khou lingedza u zwi kona musu zwi tshi khou kondḽa?
 - No vha khwine hani musu tshifhinga tshi tshi ya phandḽa?
 - Ni ḽipfha hani zwino malugana na zwine na vho kona u ita?
4. **Kha vha ite uri vhagudi vha humbule.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: matshelo, ni ðo pulana mañwalwa a vhoiwe. Ni ḽe na mihumbulo ya vhoiwe matshelo.

Fureme ya u ñwala:

Dayari yanga,
Ndi lingedza u...
Zwi tshi thoma, Ndo pfha... ngauri...
Ndo kondelwa nga...
Ndo ita vhukhaki, u fana na...
Musu zwi tshi khou nkondela, ndo...

Mugudisi wanga / khonani yanga / vha muḽa vho nthusa nga...
Naho zwo vha zwi tshi khou kondḽa, ndo lingedza ndi sa imi ngauri...
Nga zwiḽuku, ndo vhona...
Ndo pfha... musu ndi zwi vhona uri ndi khou zwi kona.

Zwino ndi vho kona u... nahone ndi pfha...

Zwi bva ha,

[Dzina]

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 62.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitale ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Muhanga wa therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

I liked the
character...
because...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṛwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedzedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṇwe na muṇwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u nekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: Dikithesheni

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu tōdei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi vhe na bugu dzavho da ndowendowe, pene na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale tḥoho ya 'Dikithesheni' vha tevhedze nga u ṅwala nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: Maṭo, Malisakholomo, Mavhanga, Maṇo
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: O tḥavha maiivha nga mabanga.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha tḥogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhutanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 64.
 - b. Kha vha vhalele nṯha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 87

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Andani u guda u dzikisa muhumbulo*
 - b. Kha vha ṭalutshedzedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo tamba tshiṭori nga zwigwada.
2. **Kha vha modeṭe mushumo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi tamba tshiṭori, ri tea u lingedza u:
 - Elelwa zwine mubvumbedzwa washu a ita na u amba
 - Amba na u edzisela zwoṭhe zwine mubvumbedzwa washu a ita
 - Shumisa mañwe maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa washu
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nga u tou pfhufhifhadza uri vha nga edzisela hani muñwe wa vhabvumbedzwa.
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga mubvumbedzwa dendeḽe kha tsumbo yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhale uri hu na vhabvumbedzwa vhangana kha tshiṭori.
 - b. Kha vha khethekane kilasi nga zwigwada zwa nomboro yeneyo. Sa tsumbo, arali hu na vhabvumbedzwa vhaṭanu kha tshiṭori, kha vha khethekanye kilasi nga zwigwada zwa vhaṭanu.
 - c. Kha vha ṽee mugudi muñwe na muñwe kha tshigwada mubvumbedzwa.
 - d. Kha vha ise kilasi ndḑa kana fhethu huhulwane ho vuleaho.
 - e. Kha vha vhudze zwigwada uri zwi ite tshiṭori. Vha tea u:
 - Humbula zwine mubvumbedzwa wavho a ita na u amba
 - Amba na u ita zwithu zwi fanaho na vhumuthu havho
 - Shumisa mañwe a maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa wavho
 - f. Musi vhagudi vha tshi khou tamba tshiṭori, vha tshimbile vha ṽee thikhedzo ine ya ṭodea.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṽee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṅwala: Pulane ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha tḥoho ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha tshifhinga itshi ri ḑo ṅwala: Tshiṅwalwa tsha dayari tshi no amba nga tshithu tshiswa.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha phindulo dzavho nga ha tḥoho ya maṅwalwa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, zwino humbulani uri ni ḑo fhindulisa hani tḥoho ya maṅwalwa.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u kovhelana muhumbulo wavho na phathinara.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho na kilasi.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u pulana maṅwalwa avho kha bugu dzavho dza ndḙowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani mapa wa muhumbulo u itela u rekhoda mihumbulo yaṅu na u dzudzanyela mushumo wa u ṅwala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u pulana.**
 - a. Kha vha ri: Mmbudzeni nga ha mihumbulo yaṅu.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u khunyeledza mushumo wavho wa mapa wa muhumbulo.

Fureme ya u ṅwala:

Dayari yanga,
Ndi lingedza u...
Zwi tshi thoma, Ndo pfha... ngauri...
Ndo kongelwa nga...
Ndo ita vhukhaki, u fana na...
Musi zwi tshi khou nkongela, ndo...

Mugudisi wanga / khonani yanga / vha muṭa vho nthusa nga...
Naho zwo vha zwi tshi khou kongela, ndo lingedza ndi sa imi ngauri...
Nga zwiṭuku, ndo vhona...
Ndo pfha... musu ndi zwi vhona uri ndi khou zwi kona.
Zwino ndi vho kona u... nahone ndi pfha...
Zwi bva ha,
[Dzina]

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḍivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 64.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḍuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi de fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḍa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḍa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha nee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Nyito ya u nkedza u Amba / Oraġa

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu tōdei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudi ngavho vha tshi ita nyito ya u nkedza nga u amba / ha oraġa.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Kha vha kovhele vhagudi mafhungo avho**
 - a. Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio. Kha vha ambe uri:
 - Namusi ndi ɔo ni vhudza nga ha...
 - U bva afho, kha vha kovhe mafhungo avho.
 - Kha vha ri vhudze uri ho itea mini nga mutevhe wo teaho.
 - Kha vha ri vhudze mihumbulo mihulwane malugana na mafhungo avho.
 - Kha vha fhedzise nga u ri vhudza uri mafhungo avho o vha ita uri vha ɔipfhe hani.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u nkedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou kovhela vhagudi mafhungo avho, vha humbule u:
 - Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea lini
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea kha nnyi
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo teaho
 - Kha vha ambe tshithu luthihi – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele nṯha, nga ipfhi ĩi pṯhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaḥo nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito dzavho dza u nkedza u amba / oraġa.**
 - a. Kha vha fhaṯe fulufhelo ĩa mugudi muṁwe na muṁwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u nkedza u amba / oraġa na nga u nea vhupfhiwa havhuḍi ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha nee kĭlasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhuḍi ha mvelelo dzavho u itela u khwinisa u nkedza u amba / oraġa. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaṁwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe nṯha uri ni pṯhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi:

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 66.
 - b. U tšalutshedzedza vhagudi mishumo ya sinthakisi.
 - c. Kha vha modele tsumbo ya mushumo muñwe na muñwe kha bodo.d.
 - d. U laedza vhagudi u fhedza mishumo i re kha bugu dzavho dza ndowedzo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nqila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *¶i¶we ¶uvha vhusiku. Iyeta na khotsi awe vho vha vho lavhelesa ¶wedzi.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 99

1. Kha vha divhadze tshiṭori.

- Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Katherine Johnson* ndi nnyi?.
- Kha vha ambe uri: Liñwe ḑuvha vhusiku vhu dudelaho, *Geeta* o sedza ñwedzi i penyaho nahone a lora a tshi khou fhufha nga rokhetha. *Khotsi* awe, *Vho Kapoor*, vha ri a vha takaleli muhumbulo wa uri *Geeta* a ye tshikhalani – vha nga takalela uri a gude mbalo. Nga murahu, *khotsi* awe vha mu anetshela tshiṭori tsha ngoho i mangadzaho tsha *Katherine Johnson*, muḑivhi wa mbalo o ṭalifhesaho. *Katherine* o vha a tshi funa u vhala zwithu zwoṭhe nahone o ya yunivesithi musi e na miñwaha ya 14 fhedzi! Naho vhañwe vhathu vho vha vha tshi mu fara nga ṇḑila i si yavhuḑi nga ñwambo wa muvhala wa lukanda lwawe na mbeu yawe, *Katherine* ho ngo vhuya a fhela nungo. O vha a tshi shuma kha *NASA* nahone a shumisa zwikili zwawe zwi mangadzaho zwa mbalo u itela u thusa vhaendelatshikhalani vha u thoma u ya tshikhalani vho tsireledzea. Kha ri vhale u itela u wana zwinzhi nga ha nndwa dze *Katherine Johnson* a ṭangana nadzo.
- Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḑivha nga itshi tshiṭori?
- Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.

2. U fhaṭa kha ṇḑivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- Kha vha ṇee vhagudi na u ṭalutshedzedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
- Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
- Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?

3. Kha vha ṭalutshedzedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.

- Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U humbulela.
- Kha vha ṭalutshedzedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 66.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 56.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha ṭalutshedzedze uri maipfhi aya a ḑo ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhaipfhi a tevhelaho:
 - *rametse/ radzimbalu/ rambalo: Muthu a no shumisa mbalo kha u tandulula thaidzo na kha u fhindula mbudziso.*
 - *giravithi/ gravithi: Maanḑa a no kokodzela zwithu fhasi Shangoni/ kha Lḑifhasi zwa ri thusa uri ri si papamale ri tshi ya makoleni.*
 - *ṭalula/ sanda: U fara muḥwe muthu nga ḑḑila i si yavhuḑi wo sedza zwine a vha zwone.*
 - *notha: Musi muthu a si tsha shuma ngauri o no aluwa nahone o ṭhaphudza buḑo ḑawe ḑa mushumo.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi ḑiḥwe na ḑiḥwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiḥwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi ḑi amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi:

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule bugu dzavho dza ndowedzo kha mishumo ya sinthakisi ya Musumbuluwo.**
 - Kha vha riwale phindulo dzo teaho kha bodo vha talutshedzedze vhagudi.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha sedze mishumo wavho vha khakhulule arali zwi tshi todea.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 67.
 - b. U laedza vhagudi u fhedza mishumo i re kha bugu dzavho dza ndowedzo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Katherine Johnson o vha se mugudi wa vhuṱali.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha ṭalutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḽedere, o ñwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha ṭoda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u ṭavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha ṭhogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 101

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa musi vha tshi mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Katherine Johnson* ndi nnyi?
 - b. Kha vha ṭalutshedzedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi do vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari liñwe na liñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 67.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelisa na u amba: U anetshela zwiṭori nga nḁila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga nḁila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari la 68.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muḁwe na muḁwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ḁee mubvumbedzwa muḁwe na muḁwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - Ni vhona u nga ri nga zwi kona? ____ o vhudzisa...
 - Lwo vha lu lwa u thoma...
 - Duvha le ra lingedza u fhaṭa rokhetho lo vha lo ḁala nga zwiakhamadzo...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ḁee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa 'thanda ya u amba kana tombo' kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelise.
6. **Kha vha pendele ngudo nga nḁila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?
 - b. Kha vha ḁee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho. Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbedzwa ndi vhone.

- c. Tshifhinganani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo anu.

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi:

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule bugu dzavho dza u didowedza kha mishumo ya sinthakisi ya Lavhuvhili.**
 - Kha vha n'wale phindulo dzo teaho kha bodo vha talutshedze vhagudi.
 - Tell learners to check their own work and make corrections if required.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari 69.
 - Instruct learners to complete the activities in their exercise books.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Ye-eta o vha a sa athu humbula u ya tshikoloni tsha nuha.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 101

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Katherine Johnson* ndi nnyi?
 - d. *Kha vha ambe uri: Liñwe ḡuvha vhusiku vhu dudelaho, Geeta o sedza riñwedzi i penyaho nahone a lora a tshi khou fhufha nga rokhethe. Khotsi awe, Vho Kapoor, vha ri a vha takaleli muhumbulo wa uri Geeta a ye tshikhalani – vha nga takalela uri a gude mbalo. Nga murahu, khotsi awe vha mu anetshela tshiṭori tsha ngoho i mangadzaho tsha Katherine Johnson, muḍivhi wa mbalo o ṭalifhesaho. Katherine o vha a tshi funa u vhala zwithe nahone o ya yunivesithi musi e na miñwaha ya 14 fhedzi! Naho vhañwe vhathu vho vha vha tshi mu fara nga ṅila i si yavhuḍi nga riñwambo wa muvhala wa lukanda lwawe na mbeu yawe, Katherine ho ngo vhuya a fhela nungo. O vha a tshi shuma kha NASA nahone a shumisa zwikili zwawe zwi mangadzaho zwa mbalo u itela u thusa vhaendelatshikhalani vha u thoma u ya tshikhalani vho tsireledzea. Kha ri vhale u itela u wana zwinzhi nga ha nndwa dze Katherine Johnson a ṭangana nadzo.*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḡivha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele ṅṅha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ṅila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedzedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḡivhaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ṅila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U humbulela.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbedzwa?

U ñwala: Mugudisi vha modeļa u ita mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñvhadza tshoho ya mañwalwa na tshoċea.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, kha tshifhinga itshi ri ɔo ñwala: Tshiñwalwa tsha dayari tshi no amba nga tshithu tshiswa.
 - b. Kha vha tšalutshedzedze tshoċea dza mushumo:
 - Lushaka: Tshiñwalwa tsha dayari
 - Mafhungo / pharagirafu: Ñwalani tshiñwalwa tsha dayari tsha mafhungo a no swika a fumi.
 - TKL: Liṭanganyi 'na' li shumiswa kha u tšanganya zwithu zwi vhili zwi no fana kana mihumbulo.
2. **Kha vha modeļe mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi mihumbulo yavho u bva kha mapa wa muhumbulo wavho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nḡila ya u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala vha tshi shumisa pulane yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u ñwala kha bugu dzavho nḡowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: zwino shumisani pulane yaṇu u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.
4. **Kha vha tshimbile na kiḡasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi u thoma u ñwala.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: kha ri sedze mapa wa muhumbulo waṇu ri dovhe ri u shumise u thoma u ñwala.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kongelwa u shumisa fureme / muhanga wa u ñwala.

Fureme ya u ñwala:

Dayari yanga,
Ndi lingedza u...
Zwi tshi thoma, Ndo pfha... ngauri...
Ndo kongelwa nga...
Ndo ita vhukhaki, u fana na...
Musi zwi tshi khou nkongela, ndo...

Mugudisi wanga / khonani yanga / vha muṭa vho nthusa nga...
Naho zwo vha zwi tshi khou kongela, ndo lingedza ndi sa imi ngauri...
Nga zwiṭuku, ndo vhona...
Ndo pfha... musu ndi zwi vhona uri ndi khou zwi kona.
Zwino ndi vho kona u... nahone ndi pfha...
Zwi bva ha,
[Dzina]

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 69.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi:

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule bugu dzavho dza ndowedzo kha mishumo ya sinthakisi ya Lavhuraru.**
 - Kha vha n'wale phindulo dzo teaho kha bodo vha talutshedze vhagudi.
 - Tell learners to check their own work and make corrections if required.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 70.
 - b. Kha vha vhalele n'ha li'walwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale ma'walwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modele kana u sumbedza ndila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo n'waliwaho kha bodo.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Katherine o thusa u dzudzanya ndila ya u fhufha ha u thoma u ya kwedzini.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 101

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Katherine Johnson* ndi nnyi?
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U humbulela.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro amba nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Tshiṭwe tshifhinga ri tea u dzhia tsheo nga ha zwine zwa khou itea kha tshiṭori. Inwi ni ri mini nga ha tsheo / nyito ya mubvumbedzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṭwe na liṭwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḽa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Mvetamveto ya vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u n̄wala na t̄hoxea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: n̄amusi ri ɔo khunyeledza u n̄wala: Tshiñwalwa tsha dayari tshi no amba nga tshithu tshiswa.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha bvele phanda na u n̄wala kha bugu dzavho dza ndowedzo.**
3. **U fhambanya.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kondelwa u shumisa fureme / muhanga wa u n̄wala.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha t̄ut̄uwedza: Engedzani liñwe fhungo kha zwe na n̄wala.
4. **Kha vha n̄ee vhagudi tshuñwahaya sa zwine zwa t̄odeisa zwone.**
 - a. Kha vha t̄alutshedzedze vhagudi uri vha tea u fhedza mvetamveto yavho ya tshuñwahaya arali vha sa athu fhedza.

Fureme ya u n̄wala:

Dayari yanga,
Ndi lingedza u...
Zwi tshi thoma, Ndo pfha... ngauri...
Ndo kondelwa nga...
Ndo ita vhukhakhi, u fana na...
Musi zwi tshi khou nkondela, ndo...

Mugudisi wanga / khonani yanga / vha muṭa vho nthusa nga...
Naho zwo vha zwi tshi khou konḁa, ndo lingedza ndi sa imi ngauri...
Nga zwiṭuku, ndo vhona...
Ndo pfha... musu ndi zwi vhona uri ndi khou zwi kona.
Zwino ndi vho kona u... nahone ndi pfha...
Zwi bva ha,
[Dzina]

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 70.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Muhanga wa therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

I liked the
character...
because...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedzedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḏo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḑo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḓa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: Dikithesheni

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu tōdei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi vhe na bugu dzavho da ndowendowe, pene na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale tḥoho ya 'Dikithesheni' vha tevhedze nga u ṅwala nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: Munna, Mulimi, Muthu, Muzwimi, Mutendi
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Munna uyu ndi muzwimi.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha tḥogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphandḽa.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhutanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 72.
 - b. Kha vha vhalele nṯha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 101

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Katherine Johnson* ndi nnyi?
 - b. Kha vha ṭalutshedzedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri khou ya u ita nyito ya u pfhesesa zwo ñwaliwaho kha tshiṭori.
2. **Kha vha modeje mushumo nga ñila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ñwale mbudziso kha bodo.
 - b. Kha vha vhalele mbudziso inwe na inwe nṭha.
 - c. Kha vha ṭalutshedzedze uri mbudziso i khou ṭoda phindulode.
 - d. Sa tsumbo: Anna o vha o ambara mini? Phindulo i tea u ri vhudza nga ha zwiambaro zwa Anna.
 - e. Sa tsumbo: Ni vhona u nga Anna o vha o tea u ita mini? Phindulo a i ho kha mañwalwa. – vhagudi vha tea u ñea mihumbulo yavho.
 - f. Kha vha sumbedze vhagudi uri fhasi ha mbudziso inwe na inwe hu na zwirangi zwa fhungo. Kha vha ṭalutshedzedze uri vha tea u shumisa hezwi u vha thusa u ñwala phindulo yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule bugu dzavho dza ñdowedzo vha ñwale duvha na ṭhoho: Kupfhesesele.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shumise 'zwirangi zwa mafhungo' fhasi ha mbudziso inwe na inwe na u ñwala phindulo ya mbudziso inwe na inwe kha bugu dzavho.
 - c. Kha vha laedze vhagudi uri vha shumise ñdivho yavho ya foniki u ñwala maipfhi vha sa a divhi. Vha tea u amba nga u ongolowa vha ñwale fhasi mibvumo ine vha i pfha.

U pfhesesa zwo ñwalwaho

1. **Ndi ngani Geeta o vha a tshi ṭoda u ya ñwedzini?**
Geeta o vha a tshi ṭoda u...
2. **Ndi tshifhio tshinwe tshithu tshithihi tshe Katherine a vha a tshi tshi vhala musi a tshee mutuku?**
Tshithu tshithihi tshe Katherine a vha a tshi vhala ndi...
3. **Katherine o vha e na minwaha mingana musi a tshi thoma tshikolo tsha murole wa nṭha?**
Katherine o thoma tshikolo tsha murole wa nṭha musi e na minwaha ya...
4. **Ndi zwifhio zwithu zwivhili zwe Katherine a sedzana na tshiṭalula ngazwo?**
Katherine o vha a tshi ṭalulwa ngauri o vha... na...
5. **Ndi nnyi we a gwara Geeta nga ha mbalo?**
___ o vha a tshi gwara Geeta nga ha mbalo.

U n̄wala: Mugudisi vha modeḽa u dzudzanya na u dzudzanya ha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 2, siatari
ḽa 28

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u n̄wala na t̄hodea dza hone:** Tshiṅwalwa tsha dayari tshi no amba nga tshithu tshiswa.
2. **Kha vha ḽivhadze mutevhe wa u t̄ola wa u dzudzanya**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: ṅamusi ri ḽo dzudzanya maṅwalwa ashu ri tshi shumisa mutevhe wa u dzudzanya:
 - Mafhungo / pharagirafu: ṅwalani tshiṅwalwa tsha dayari tsha mafhungo a no swika a fumi.
 - TKL: ḽitanganyi 'na' ḽi shumiswa kha u t̄anganya zwithu zwivhili zwi no fana kana mihumbulo.
3. **Kha vha modeḽe u dzudzanya.**
 - a. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo ḽine ḽa vha na vhukhakhi.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ṅḽila ya u dzudzanya vhukhakhi uho.
4. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha thuse vhagudi vhane vha khou tambula u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.
5. **Kha vha ṅee vhagudi mushumo u no bva kha Bugu ya Mushumo ya DBE.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi fhedza u dzudzanya, vha t̄alutshedzedze uri vha tea u shuma kha bugu yavho ya mushumo ya DBE.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi u ita mushumo wa:
 - Bugu ya Mushumo ya DBE siatari ḽa: 28
 - Kha vha khunyeledze nyito ya 'Kha ri ṅwale'. ḽiiteni u nga ndi iṅwi Dan. ṅwalani kha dayari nga ha tshifhinga tshanu ni sekhasini.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 72.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho.**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 3 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄oḡei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi dza malo dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedzedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u ḡiphiṇa ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedzedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḡipfhufhi ḡithihi sa tsumbo vha ḡi n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. ḡi thoma nga ḡederedanzi?
 - b. ḡi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi dza malo dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄ṭha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi dza malo fhedzi.
11. Kha vha khoḡe vhagudi vhoṭhe nge vha ḡidina.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe kana u sumbedzela ndila ya u ṅwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *O phula bugu nga penisela.*
 - *Uha lwela u putela bugu dzavho.*
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭalutshedze mathomele, ndila ya kuṅwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muṅwe na muṅwe: u vhumba hani maḽedere, o ṅwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha ṭoda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ṅwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ṅwala nga u ṭavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze maṅwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ṅwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha ṭhogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha modeḽe u anḽadza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tsumbo ya
mugudisi:
Mushumo wa
u ṅwala

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḽa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

Hu iswa phanḽa na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ṅḽila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Oraḽa

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siṽtari ḽa u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṽtole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yoṽthe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na maṅwalwa oṽthe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Thesite dza u Vhala nga u Elela ha Oraḽa (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Thesite dza u Vhala nga u Elela ha Oraḽa (VEO) ya Themo ya 3 yo ṅetshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muṅwe na muṅwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ḽaho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 3 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄oḡei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi dza t̄ahe dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedzedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u ḡiphiṇa ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedzedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḡipfhufhi ḡithihi sa tsumbo vha ḡi n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. ḡi thoma nga ḡederedanzi?
 - b. ḡi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi dza t̄ahe dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄ṭha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi dza t̄ahe fhedzi.
11. Kha vha khoḡe vhagudi vhoṭhe nge vha ḡidina.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *A hu na a ñivhaho. ndi bomepome fhedzi.*
 - *A dina munukho u sa takadzi.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha hambula na u nanga mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela

Mabambiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

Hu iswa phanda na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Oraĵa

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ĵa u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Thesite dza u Vhala nga u Elela ha Oraĵa (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Thesite dza u Vhala nga u Elela ha Oraĵa (VEO) ya Themo ya 3 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ĵaho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 3 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi ne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi ne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄oḡei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi t̄hanu dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedzedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u ḡiphiṇa ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedzedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḡipfhufhi ḡithihi sa tsumbo vha ḡi n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. ḡi thoma nga ḡederedanzi?
 - b. ḡi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi t̄hanu dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄ṭha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhalala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi t̄hanu fhedzi.
11. Kha vha khoḡe vhagudi vhoṭhe nge vha ḡidina.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Uho ñowela u puta masila avho.*
 - *U dzula a tshi hwala matavhi a muri.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha anḁadza maḁwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ḁwalela
Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ḁetshedza zwo ḁwalwaho.

Hu iswa phanḁa na zwa ngudo yo fhiraho.

U ḁwala: Vhagudi vha anḁadza maḁwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ḁwalela
Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ḁetshedza zwo ḁwalwaho.

Hu iswa phanḁa na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Oraḽa

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ḽa u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṭole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yoṭhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na maṅwalwa oṭhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Thesite dza u Vhala nga u Elela ha Oraḽa (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Thesite dza u Vhala nga u Elela ha Oraḽa (VEO) ya Themo ya 3 yo ṇetshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muṅwe na muṅwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ḽaho.

Mafhelo a ḽuvha: U vhalela Nṯha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwaṅu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḽivhaipfhi yavho, ṇḽivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄oḡei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi t̄hanu dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedzedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u ḡiphiṇa ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedzedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḡipfhufhi ḡithihi sa tsumbo vha ḡi n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. ḡi thoma nga ḡederedanzi?
 - b. ḡi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi t̄hanu dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄ṭha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi t̄hanu fhedzi.
11. Kha vha khoḡe vhagudi vhoṭhe nge vha ḡidina.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Dzhenani tshikolo tshi a takadza.*
 - *Mma a vha tsha o ntendela ndi tshi bva.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha modeḽe u ṅekedza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

Hu iswa phanḁa na zwa ngudo yo fhiraho.

U ṅwala: Kha vha modeḽe u ṅekedza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

Hu iswa phanḁa na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Oraḽa

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ḽa u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṭole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yoṭhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na maṅwalwa oṭhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Thesite dza u Vhala nga u Elela ha Oraḽa (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Thesite dza u Vhala nga u Elela ha Oraḽa (VEO) ya Themo ya 3 yo ṇetshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muṅwe na muṅwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ḽaho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwaṅu: Bugu Khulwane, ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḽivhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya ḍivhaipfhi: Ḷitambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a ḍivhaipfhi oṭhe a no bva kha Themo ya 3 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a ḍivhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha ṇee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri ḍo tamba 'Ḷitambwa kana U ola'.
 - b. Ri ḍo nanga mugudi ane a 'ḍo tamba'.
 - c. Uyu mugudi u ḍa phanḍa ha kḷasi ṇe nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita Ḷitambwa ḷa ḷi ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ḷi kha bodo.
 - e. Vhaṇwe vhoṭhe kḷasini vha tea u imisa zwandḍa vha tshi humbulela ḷi ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khon tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no ḍo tamba. U ya phanḍa ha kḷasi ṇe nda mu hevhedza ipfhi ṇdevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a ḍe a tambe, mutambo u thome.**

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: Kha vha fhate na u ṭana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba ḽa
u tambisa,
pḽasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wuḽu, phasṭa,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho aṭamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḽo shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḽo ṭana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2–4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe tshi elekanye nga ipfhi ḽine vha nga ṅwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhate ipfhi ḽo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhaṭa maipfhi azwo kha zwi a ṭane fhethu ha u ṭana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a muṅwe na muṅwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

U vhalwa (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha ṅekedza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ḁivhadze hafhu u ṅetshedza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha ri: Ni elelwe uri ino vhege ri ḁo ṅetshedza zwe ra ṅwala na zwe ra aṅḁadza.
 - b. Kha vha ri: Musi ri tshi ṅetshedza zwe ra ṅwala, ri ṅekana na vhaṅwe. Ri ṭalutshedzedza nyolo dzashu na u vhalwa zwe ra ṅwala. Ri ambela ṅṭha zwi tshi pfhala uri muṅwe na muṅwe a zwi pfhe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi ro no fhedza u amba, ri nga tshimbila na kilasi u sumbedza vhaṅwe tshifanyiso tshashu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi vhaṅwe vha tshi khou ṅekedza, ri thetshesela nga vhuronwane. Ri tea u sumbedza vhuthu tshifhinga tshoṭhe na u vha vhandela zwanda musu vho no fhedza.
2. **Kha vha vhidze vhagudi vha ḁe vha ṅetshedze kha kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḁa phanda ha kilasi vha ṅekedza.
 - b. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhalwa zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
 - d. Musi vhagudi vha tshi khou ṅetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a ṅetshedza.

U ṅwala: Vhagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala:
ḲebuḲe: Dzina

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ise phanḁa na u vhidza vhagudi uri vha ṅekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḁa phanḁa ha kilasi vha ṅekedza.
 - b. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṱalusa tshifanyiso tshawe na u vhalazwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou ṅetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṱanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḁa mugudi muṅwe na muṅwe we a ṅetshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḁe phanḁa ha kilasi vha ṅetshedze.**

U vhalazwe ha zwigwada hu na u sumbiwa ṅḁila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha OraḲa

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhalazwe dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siṱari Ḳa u thoma.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha ṱole arali vha tshi kona u vhalazwe mibvumo yoṱhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhidze vhagudi uri vha sielisane u vhalazwe hafhu maipfhi na maṅwalwa oṱhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Thesite dza u Vhala nga u Elela ha OraḲa (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Thesite dza u Vhala nga u Elela ha OraḲa (VEO) ya Themo ya 3 yo ṅetshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muṅwe na muṅwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhalazwe zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ḁaho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya divhaipfhi: Dzina kana liiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu todei
zwishumiswa

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 3 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana liiti'.
 - b. Ndi do bula ipfhi.
 - c. Arali li dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali li liiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni do shuma nga phere (vhavhilihavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi la amba.
 - f. Ndi do vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo di thoma.**

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: Kha vha fhate na u tana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba la
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phasta,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho atamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do tana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshinwe na tshinwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshinwe na tshinwe tshi elekanye nga ipfhi line vha nga nwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhate ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhata maipfhi azwo kha zwi a tane fhethu ha u tana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a muñwe na muñwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Muxali u ñuwa na khonani dzawe.*
 - *Yo fhela ño no swifhala.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u talusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a nwalwa.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Oraḽa

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ḽa u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yoṭhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa oṭhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Thesite dza u Vhala nga u Elela ha Oraḽa (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Thesite dza u Vhala nga u Elela ha Oraḽa (VEO) ya Themo ya 3 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ḽaho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya divhaipfhi: Dzina kana liiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu todei
zwishumiswa

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 3 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana liiti'.
 - b. Ndi do bula ipfhi.
 - c. Arali li dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali li liiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni do shuma nga phere (vhavhilihavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi la amba.
 - f. Ndi do vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo di thoma.**

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: Kha vha fhate na u tana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba la
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phasta,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho atamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do tana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshinwe na tshinwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshinwe na tshinwe tshi elekanye nga ipfhi line vha nga nwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhate ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhata maipfhi azwo kha zwi a tane fhethu ha u tana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a muñwe na muñwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *O swika a humbela u fareliwa.*
 - *Mabonelo a a pennda a vha matswv.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u talusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ṅdila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Oraḽa

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ḽa u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yoṭhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na maṅwalwa oṭhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Thesite dza u Vhala nga u Elela ha Oraḽa (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Thesite dza u Vhala nga u Elela ha Oraḽa (VEO) ya Themo ya 3 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muṅwe na muṅwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ḽaho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya divhaipfhi: Dzina kana liiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 3 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana liiti'.
 - b. Ndi do bula ipfhi.
 - c. Arali li dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali li liiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni do shuma nga phere (vhavhilihavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi la amba.
 - f. Ndi do vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo di thoma.**

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: Kha vha fhathe na u tana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba la
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phasta,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho atamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do tana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshinwe na tshinwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshinwe na tshinwe tshi elekanye nga ipfhi line vha nga nwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhathe ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhathe maipfhi azwo kha zwi a tane fhethu ha u tana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a muñwe na muñwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *Palesa o digaina tshi ofu.*
 - *Palesa o kovha digaini yawe.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhezhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vkhakhi vhungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u talusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U ṅwala: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u talusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Oraġa

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ġa u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Thesite dza u Vhala nga u Elela ha Oraġa (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Thesite dza u Vhala nga u Elela ha Oraġa (VEO) ya Themo ya 3 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntħa

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: Kha vha fhate na u tana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba la
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phaseta,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho atamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do tana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshinwe na tshinwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshinwe na tshinwe tshi elekanye nga ipfhi line vha nga nwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhate ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhata maipfhi azwo kha zwi a tane fhethu ha u tana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a muñwe na muñwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo: Kha vha ite ndowendowe ya muñwalo wa u pomba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri onyolose minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje kana u sumbedzela ndila ya u ñwala mafhungo a tevhelaho nga u pomba:**
 - *O nduka mavhudzi a nkhana*
 - *Munna uyu ndi muzwimi.*
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshedze mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha vhudze uri vha thogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u talusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U ṅwala: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u talusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Oraḽa

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ḽa u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṭole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yoṭhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na maṅwalwa oṭhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Thesite dza u Vhala nga u Elela ha Oraḽa (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Thesite dza u Vhala nga u Elela ha Oraḽa (VEO) ya Themo ya 3 yo ṇetshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muṅwe na muṅwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ḽaho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṯha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwaṅu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḽivhaipfhi yavho, ṇḽivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya ḍivhaipfhi: Dzina kana ḷiiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a ḍivhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a ḍivhaipfhi oṭhe a no bva kha Themo ya 3 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha ḡee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana ḷiiti'.
 - b. Ndi ḍo bula ipfhi.
 - c. Arali ḷi dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali ḷi ḷiiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni ḍo shuma nga phere (vhavhilihavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ḷlo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi ḷa amba.
 - f. Ndi ḍo vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo ḍi thoma.**

Foniki na mofolodzhi/phendamaipfhi: Kha vha fhaṭe na u ṭana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba ḷa
u tambisa,
pḷasithisini,
zwithivho zwa
maboḍelo,
wuḷu, phasṭa,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho aṭamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḍo shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḍo ṭana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshiṇwe na tshiṇwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshiṇwe na tshiṇwe tshi elekanye nga ipfhi ḷine vha nga ṇwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhaṭe ipfhi ḷlo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhaṭa maipfhi azwo kha zwi a ṭane fhethu ha u ṭana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a muṇwe na muṇwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ise phanḁa na u vhidza vhagudi uri vha ṅekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḁa phanḁa ha kilasi vha ṅekedza.
 - b. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou ṅetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḁa mugudi muṅwe na muṅwe we a ṅetshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḁe phanḁa ha kilasi vha ṅetshedze.**

U ṅwala: Vhagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ise phanḁa na u vhidza vhagudi uri vha ṅekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḁa phanḁa ha kilasi vha ṅekedza.
 - b. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou ṅetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḁa mugudi muṅwe na muṅwe we a ṅetshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḁe phanḁa ha kilasi vha ṅetshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Oraḷa

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ḷa u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṭole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yoṭhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na maṅwalwa oṭhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Thesite dza u Vhala nga u Elela ha Oraḷa (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Thesite dza u Vhala nga u Elela ha Oraḷa (VEO) ya Themo ya 3 yo ṇetshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muṅwe na muṅwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ḍaho.

Mafhelo a Ḍuvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwaṅu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḍivhaipfhi yavho, ṇḍivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

